

SJEĆANJA STJEPANA PEJAKOVIĆA NA DOGAĐAJE 1848. i 1861.

Dopisivanje Josip Torbar – Stjepan Pejaković tijekom 1897. i 1898. godine

Nikolina Krtalić

Uvod

Ovdje objavljujemo pet pisama što su ih Stjepan Pejaković i Josip Torbar, predsjednik JAZU, razmijenili tijekom 1897. i 1898. godine. Pisma se čuvaju u Arhivu HAZU, sign. XV 29/Ia 13 (1-5). Kopija pisma pod brojem 4, što ga je S. Pejaković poslao iz Petrinje 29. kolovoza 1897. J. Torbaru, čuva se u Hrvatskom državnom arhivu.

Pisma izdajemo uz neke manje zahvate u tekstu, a to se prije svega odnosi na pisanje malih i velikih slova prema današnjem pravopisu. Tekst smo popratili bilješkama u kojima se objašnjavaju neki događaji ili daju osnovni podaci o osobama spomenutima u pismima. Neka smo velika slova ipak zadržali kao u izvornom tekstu, ali samo kada označuju konkretnu osobu. Tako npr.: Biskup - kada je riječ o J.J. Strossmayeru; Ban - za Josipa Jelačića; Akademija - kada je riječ o HAZU i sl.

Dopisivanje S. Pejakovića i J. Torbara započelo je Torbarovim pismom od 23. siječnja 1897. (pismo br. 1), u kojem moli S. Pejakovića za potvrdu podatka da je Zippeov prirodopis preveo u Beču Bogoslav Šulek. U odgovoru J. Torbaru od 23. veljače 1897. (pismo br. 2), Pejaković potvrđuje podatak o Šuleku, ali proširuje temu te piše o Metellu Ožegoviću, biskupu J.J. Strossmayeru, o svojem djelu o 1848. godini (*Actenstücke zur Geschichte des kroatisch-slavonischen Landtages und der nationalen Bewegung von Jahre 1848*, Beč 1861) te o banu J. Jelačiću. J. Torbar odgovara Pejakoviću 27. veljače 1897. (pismo br. 3) zahvaljuje mu na svim korisnim obavijestima izražavajući pritom žalost što svi "historijski muževi našeg naroda" nisu pisali memoare u svoje vrijeme.

Najopširnije i najzanimljivije pismo upućuje Pejaković Torbaru s određenim zakašnjenjem tek 29. kolovoza 1897. (pismo br. 4). U ovom pismu Pejaković iznosi svoje uspomene na ljude i događaje prevažnog razdoblja za

Hrvatsku i njenu sudbinu, tj. od 1848. pa sve do 1861. godine. Najveći dio pisma odnosi se, naravno, na događanja uoči izbora J. Jelačića za bana, vrijeme njegova banovanja, kao i vjenčanja za groficu Sofiju Stockau. U vezi sa 1848. godinom u pismu se često poziva na dijelove svoje knjige (*Actenstücke...*). Veliki dio pisma posvećen je i imenovanju J.J. Strossmayera za biskupa bosansko-srijemskog u Đakovu.

Dopisivanje završava pismom Pejakovića upućenim Torbaru 15. veljače 1898. (pismo br. 5), u kojem ovome zahvaljuje na ugodnim trenucima što su ih u Zagrebu proveli u razgovoru.

Ovo dopisivanje trebalo bi biti zanimljivo i današnjim čitaocima, ne samo zbog tematike, već i zato, što su i Stjepan Pejaković i Josip Torbar poznate javne osobe u Hrvatskoj iz vremena od prve polovice 19. do početka 20. st. Stjepan Pejaković, političar i publicist, rodio se u Petrinji 3. prosinca 1818, a umro je također u Petrinji 21. studenoga 1904. U Zagrebu je završio gimnaziju i filozofiju, započeo je studirati medicinu (nije ju završio), a u Beču pravo. Kao ministarski perovoda radi u Beču sve do 1870. kada je umirovljen, zatim se vraća u Petrinju, čiji je gradonačelnik 12 godina. Kao student priključuje se nacionalnom pokretu 1848. i iste godine zastupa rodni grad u Hrvatskom saboru. U Beču izdaje 1861. opširno djelo *Aktenstücke zur Geschichte des kroatisch-slavonischen Landtages und der nationalen Bewegung von Jahre 1848*. Ovo je djelo značajno najviše zbog činjenice što je to do sada jedina objavljena zbirka najvažnijih dokumenata o hrvatskom nacionalnom saboru 1848. U lokalnom petrinjskom časopisu *Banovac*¹ tiska 1898. godine također svoje zanimljive uspomene o ovim burnim vremenima. Ponovno je zastupnik Petrinje u Hrvatskom saboru 1884. godine.

Josip Torbar, svećenik, profesor, pisac i prirodoslovac rodio se u Krašiću 1. travnja 1824, a umro je u Zagrebu 26. srpnja 1900. godine. Osnovno i srednje školovanje završio je u Mrežnici i Karlovcu, a filozofiju i teologiju u Zagrebu. Od 1854. urednik je *Katoličkog lista*, ali uredništvo napušta već sljedeće godine zbog neslaganja s nadbiskupom Haulikom, pišući o aktualnim političkim pitanjima. Jedno je vrijeme profesor, a zatim ravnatelj zagrebačke Realke, a u dva navrata, tj. 1865. i 1874. izabran je u Hrvatski sabor. Njegova je djelatnost vezana i uz osnutak JAZU (HAZU) čiji je jedno vrijeme tajnik,

---

¹ "Banovac" - List za pouku, trgovinu, obrt i gospodarstvo, izlazio je u Petrinji od 1887. godine. S. Pejaković objavio je u ovim novinama feljton pod naslovom "Porodica Millichichah" u 33 nastavka i to u god. XI. za 1898, br. 20-31 i u god. XII. za 1899, br. 4-27, u kojem osim podataka o staroj petrinjskoj obitelji Miličić dosta prostora posvećuje znamenitoj 1848. godini, kao i osobi bana Josipa Jelačića. U feljtonu S. Pejaković donosi i dijelove pisma što ga je 13. ožujka 1898. pisao Josipu Torbaru. Ove novine čuvaju se u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu (sign. 86014).

a zatim predsjednik 1890-1900. Sa F. Račkim i V. Jagićem pokreće prvi znanstveni časopis *Književnik* (preteču Radova HAZU), a svoje prinose objavljuje u *Nevenu*, *Viencu*, *Radu* i *Pozoru* (*Zatočniku*, *Obzoru*). Među ostalim, osnovao je i Hrvatsko planinarsko društvo.

Osim brojnih pojedinosti iz kulturnoga i političkoga života, kojima je bio svjedok S. Pejaković, ovdje objavljena pisma sadrže i značajne podatke o 1848. godini, pojedinosti o radu i životu Jelačića i Strossmayera, kao i namjeru S. Pejakovića da na hrvatskome izda i spise Hrvatskoga sabora iz 1848. godine. Obje te zamisli ni do danas nisu u potpunosti ostvarene.

1.

J. Torbar – S. Pejakoviću

Zagreb 23. siječnja 1897.

Visoko cijenjeni Gospodine!

Vi ste bili dugo vremena u Beču kod ministarstva za hrvatske poslove, pak sam pomislio: ne biste li me mogli o slijedećoj stvari obavijestiti. God 1856 tiskan je u nakladi bečkoj školskih knjiga: prijevod Zippeova prirodopisa za realne učione². Prevadjač nije napisan. Čitao sam da je na poziv Hrv. c. kr. namjestništva tu knjigu s njemačkoga na hrvatski preveo Šulek³. Ono doba bijahu tomu poslu u Hrvatskoj dorasla samo dva čovjeka: Šulek i Užarević⁴. Po jeziku i znanstvenoj terminologiji sudeć, rekao bih da je prijevod Šulekov; ali za sjegurno ne znam. Pišući za Akademiju Šulekov vjekopis, imao bih to medju njegova djela uvrstiti, ali se ne usudjujem, imajući sjegurna oslonja. Ja sam sa Šulekom mnogo općio, ali o Zippeu nije bilo razgovora. Kad biste Vi što o tom znali, bio bi Vam zahvalan

Vaš stari štovatelj
Josip Torbar

Arhiv HAZU, XV 29/Ia 13 (1)

---

² Zippe, Franz Xaver M., *Prirodopis za niže realne škole*, Beč 1856.

³ Šulek, Bogoslav, političar, preporoditelj, prirodoslovac i jezikoslovac (1816-1895). Bavio se publicističkim radom i uređivao mnoge časopise, između ostalih Gajeve *Novine*, *Branislav*, *Slavenski Jug* i *Jugoslavenske novine*. Od 1866. član je JAZU, a u razdoblju 1874-1895. i njen tajnik. Pejaković se u svom odgovoru priklanja pretpostavci da je Šulek izradio prijevod Zippeova prirodopisa. U Beču su iste, 1856. godine tiskane dvije njegove knjige: *Biljarstvo za više gimnazije* i *Biljarstvo uputa u poznavanju bilja*.

⁴ Užarević, Jakov, prevodilac (1810-1881), urednik *Narodnih novina* (1842/45), zajedno s Ivanom Mažuranićem objavio je 1842. Nemačko-ilirski slovar, a najviše je prevodio stare klasike.

2.

S. Pejaković – J. Torbaru

Petrinja dne 23. veljače 1897.

Presvietlom Gospodinu

Josipu Torbaru

predsjedniku Jugoslavjanske akademije
znanostih i umjetnostih p.n.

u Zagrebu

Presvietli Gospodine!

Nakon duge i teške bolesti istom sada oporavljajući se, smatram prvom i ugodnom mi dužnosti, u kratko odgovoriti na milo Vaše cienjeno pismo od 23.1.1897., da je bio posvema temeljit Vaš sud o blagopokojnom prevoditelju Bogoslavu Šuleku gledom na Zippeov prirodopis.

Ja se još jako dobro sjećam, budući i mene zanimalo u velikoj mjeri, kad je moj, za sada već pokojni drug Dr Jakov Užarević u uredničtvu državo-zakonskoga lista⁵ izpravljao tiskarske pogreške toga prirodopisa, kojom prigodom sam i čitao taj prevod.

U ono absolutistično doba Bachova, gdje su daždili zakoni, patent, naredbe i razprave ne bi bilo pokojnomu dobromu obćenito nježnomu *Vaterom*⁶ nazivanu Užareviću, koji je slovnice našega jezika samo po sluhu poznao pokraj najbolje njegove volje ni moguće, prevoditi povećé djelo, kakovo bijaše prirodopis Zippe-ov.

Jedino njegovo izvanslužbeno djelo bio je prevod *razprave*, latinski sastavljene po neumrlom pokojnom Metellu barunu Ožegoviću⁷, koju je on nakon diplome izdane 20. listopada 1860., poglavito na želju djakovačkoga biskupa Strossmayera⁸ bio sastavio i tiskom obielodanio. Teško da će i knjižnica

---

⁵ *Deržavno-zakonski list* - za kraljevine i zemlje zastupane u vieću cesarevinskom u Beču, Beč 1879. Od 1892. izlazi pod nazivom *List državnih zakona za kraljevine i zemlje zastupane u carevinskom vieću*.

⁶ ocem, od njem. *Vater* = otac.

⁷ Ožegović, Metel, hrvatski političar (1814-1890). Od 1845. tajnik u Ugarskoj dvorskoj kancelariji, od 1847. savjetnik Ugarskog namjesničkog vijeća. S banom Jelačićem sudjeluje 1848. u pregovorima s predstavnicima mađarske vlade, a nakon toga postaje predsjednik političkog odjela u prvoj hrvatskoj vladi - Banskom vijeću, zatim savjetnik u Ministarstvu unutrašnjih poslova u Beču, a od 1851. vijećnik je Vrhovnog prizivnog suda i član Državnog savjeta u Beču.

⁸ Strossmayer, Josip Juraj, biskup, političar, hrvatski mecena (1815-1905). Pristaša Jelačića i hrvatskog

Jugoslavjanske akademije znanostih i umjetnostih posjedovati koji primjerak toga djela Ožegovićevega odnosno i prevoda Užarevićevega. Ako gdje, a ono u njegova sina Ljudevita u Gušćerovcu pokraj Križevacah moglo bi se naći i jedno i drugo, budući da je predmnievati, da je nakon smrti Metellove njegov sin s ostalimi stvari dao dopremiti i sva njegova pisma, medju kojima bez dvojbe bijaše i ta razprava. Šteta, da je pokojni Metell za dobe Bachove bio spalio važna pisma Bana Jellačića, u kojem poslu sam ga pomagao. Ustmeno o tom obširnije.

Ovim bi dakle bilo meritorno riješeno milo Vaše i meni toli cienjeno pismo. A jeste li pomenuli u vjekopisu Šulekovu, da je prvo vrieme nakon svojega dolazka u Hrvatsku radio s Gajem, uredjujuć i popisujuć mu njegovu knjižnicu, a kašnje uredjujuć vrlo uspješno politički dnevnik *"Slavenski Jug"*.

Premda ovaj moj odgovor bez moje krivnje tako kasno stiže u Vaše ruke, nadam se ipak da će još na vrieme stići u onu svrhu, u koju ga potražiste u mene.

Ali drugi je jedan predmet, koji želim ovom prigodom potaknuti, a taj je: vjekopis veleumnoga i neumrloga osnivatelja Jugoslavjanske akademije biskupa velikana, Josipa Jurja Strossmayera.

Dični i brižni ovaj Otac naroda hrvatskoga ušao je od 4. o.mj. u 83. godinu visoke svoje dobe i svaki pravi rodoljub hrvatski želi mu što duži i sretniji život, ali - za vremena treba da pomišljamo, kako da nas ne iznenadi smrt njegova, i da još za njega živa sakupimo obilato gradivo velikih njegovih djelah i crkvenih i narodnih. Kaogod što Srbi slave svojega sv. Savu preporoditeljem narodnim, tako treba da danas svi zahvalni potomci naroda hrvatskoga svojim narodnim prosvjetiteljem štuju i svojega biskupa djakovačkoga, što više, da ili njegov dan rodni ili dan njegova imenovanja za biskupa ili pako dan samrtni postane danas sutra i svetkovnim danom čitava naroda našega, jer onda, kad nam ga nestane, počet ćemo za njim čeznut i uzdisati po onoj staroj našoj poslovi: **"Imaš me, ne znaš me, izgubiš me, poznaš me."**

A kako da to omogućimo našim potomkom, ako im ne ostavimo čim podpuniju sliku ovoga rodoljubnoga veleuma, kakova neće roditi ni čitava buduća tisućina godina, jer ako tko, a ono doista on ostade do svoje smrti vjeran sebi i svojoj dičnoj poslovi: **"Sve za vjeru i za domovinu"**, i to uprkos svim progonom i svim častim i slastim zemaljskim. A koliko ih je u našem narodu, koji znadu, kako kada i gdje je postala ova njegova uzvišena poslovice. Sve ovo ja pamtim, bivši očevidac toga prizora riedkoga. Tko nadalje znade, o kakovu predmetu je on godine 1842. disserirao prije

---

pokreta 1848. te hrvatskog narodnog preporoda. Zahvaljujući usrdnom zagovaranju Metella Ožegovića, Jellačić pristaje na njegovu kandidaturu i imenovanje dakovačkim biskupom 1849. godine.

postignuća časti doktora bogoslovnoga, naime (*De scissione Ecclesiae sub Photio*)⁹, kako je tekla disputacija i *defensija thesium defendendarum*¹⁰ na nekadanjoj auli sveučilišnoj, kako je u mladjahnoj svojoj dobi od jedva 33 godine postao biskupom, kako je sve to teklo, tko ga je i kako kandidirao za biskupa djakovačkoga, kakove su zaprijeke pravili njegovi protivnici, ko je pod chiffrom S.P. prvi bio obznanio narodu putem tadanjih zagrebačkih *Narodnih novinah* njegovo imenovanje, prije nekoliko godinah doslovce nanovo pretiskano u "*Pozoru*". Sve to treba da se znade i pamti, a ima toga još (koja) kita cvieća kojekuda u javnih glasilih razštrkana. U ono doba tako se je malo znalo i govorilo u širjem svijetu o Strossmayeru, da su zagrebačke njemačke novine "*Agramer Zeitung*" njegovo imenovanje za biskupa posprdno ovako bile lakonički oglasile: *Wie die Narodne Novine melden, soll ein gewisser Strossmayer* (ipsissima verba) *zum Bischof von Diakovar ernannt worden sein*¹¹.

Kako je iz ovo nekoliko samo natuknutih podatakah razabrati, ne znam, ne bi li sve, što potomkom možemo predati o ovom uzor-svećeniku i domoljubu zapremilo i čitavu knjigu, a ovakovu čim podpuniju izdati dolikuje ovomu veleumu. Ta i njemačke ilustrirane Novine "*Uiber Land und Meer*" doniele su njegovu sliku i opisale njegove govore, koje je držao u Conciliu rimskom¹², naglasivši, da od glasovitoga govornika Bonaventure¹³ nije bilo medju biskupi ovakova darovita govornika, kao što je on.

Da se smiesta sastavi odbor ad hoc, ne znam bi li, radeći neprekidno i neumorno, svekolike podatke za ovaj vjekopis Strossmayerov sakupio za godinu danah, a izkustvo nas uči, da se u izvanrednih slučajevih obični vjekopis sastavlja i preko jedne noći.

Ja ću drage volje biti na ruku pri ovom sakupljanju, budući meni sva njegova djela manje ili više *praesentio*, jer sam bio njegov nerazdieljeni drug i očevdac tih njegovih djelah tečajem gotovo 30 godinah, pak bilo da toga radi dodjem glavom i u Zagreb i da pomognem uglaviti program radnje, kojom prigodom potaknuo bi i pisanje, da se sakupe još oni podatci od godine 1848., kojih neima u mojoj knjizi "*Aktenstücke zur Geschichte der nationalen Bewegung und des croatisch-slavonischen Landtages vom Jahre 1848.*"¹⁴

⁹ Doktorska disertacija J.J. Strossmayera "O raskolu u crkvi za Fotija".

¹⁰ lat. *obrana disertacije* (teze).

¹¹ Kao što javljaju *Narodne Novine*, za đakovačkog biskupa treba biti imenovan neki Strossmayer (ovim riječima).

¹² Ove govore objavio je Janko Oberški u knjizi Govori Strossmayera biskupa đakovačkog na Vatikanskom saboru 1869-1870, Zagreb 1929.

¹³ Sv. Bonaventura (pravim imenom Giovanni Fidenza), talijanski teolog i filozof (1221-1274).

¹⁴ Pejaković, Stjepan, *Aktenstücke zur Geschichte des croatisch-slavonischen Landtages und der nationalen Bewegung vom Jahre 1848*, Beč 1861.

Ako Magjari posizu na godinu 1848., treba da i mi posegnemo, mi se je barem neimamo u ničem stiditi.

Imadete li Vi ove "Aktenstücke" u knjižnici akademjskoj, a moglo bi se za ovu koješta nabaviti od baruna Ljudevita Ožegovića, sina pokojnoga Metella, kojega je prvih godinah četrdesetih pjesnik-satyrik Bogdanović med jurati hrvatskimi na ugarskom saboru ovako paskvilirao: "*Saedula formica, majus se ipso portans onus*"¹⁵, i koji je poput neumorne pčele sakupljao gradivo za povjestnicu našu, sám čineći povjest kao bivši izaslanik na ugarsko-hrvatskom saboru burne godine 1848 skupa sa drugom si Dragutinom Klobučarićem, bivšim predsjednikom Stola banskoga.

Prije svega pako trebalo bi, da se Vaša Presvietlost u ime Akademije jugoslavjanske obrati na ravnateljstvo višjega svećeničkoga zavoda u Beču kod sv. Augustina (tako zvani frintaneum), da popita, bi li se mogla naći pak i dobiti ona pomenuta dissertacija *De scissione Ecclesiae* od godine 1842. u knjižnici zavodskoj, koju dissertaciju sam ja na čisto prepisao, jer je Biskup već onda bio zauzet za sblizenje crkve istočne sa zapadnjom.

Nadalje bilo bi dobro obratit se ili na biskupa u glavu, ili na tajnika mu, bi li mu biti bilo moguće, u pismohrani konsistorijalnoj ili u knjižnici biskupovoj naći one dvie poslanice inštallacionalne pak i izvornik onoga njemačkoga dekreta ministra Thuna, kojim Strossmayer bje imenovan biskupom djakovačkim.

Sve je ovo potrebno za vjekopis Strossmayerov.

Napokon želim znati, ima li Vaša knjižnica brošurku posebice pretiskanu iz nekadanjih njemačkih bečkih novinah Delpiny-evih "*Die Zukunft*" (brojevi 45-51) od godine 1865. a glaseću:

I. *Die historischen Staatsrechtlichen Verhältnisse Kroatiens und Slavoniens zu Ungarn bis zum Jahre 1848.*¹⁶

II. *Das Verhalten die kroatischen deputirten um ungarischen Landtage von 1848.*¹⁷

Ja ju mogu dati za knjižnicu akademjsku što tim većma zaslužuje, da joj tamo bude mjesta, budući ovu razpravu sastavio sám Metell Ožegović; a i glede ovih podatakah k mojoj knjizi "*Aktenstücke*", koji se u mene nalaze, trebalo bi da što god rasporedim, a tako i o matricah slike bana Jellačića i

---

¹⁵ "Vrijedan mrav koji nosi teret teži od samoga sebe" (lat.).

¹⁶ Povijesni državopravni odnosi Hrvatske i Slavonije prema Ugarskoj do godine 1848.

¹⁷ Držanje hrvatskih poslanika na Ugarskom saboru 1848.

njegovih posloviceh "Što Bog daje i sreća junačka" hrvatskimi i cirilskimi pismeni.

Zaključujući ovim ovo svoje pismo i preporučujući se u blagu Vašu naklonost i prijateljstvo ostajem s izrazom najodličnijega i najiskrenijega počitanja

Vaš odani stari štovatelj
Stjepan Pejaković

P.s. Pozdravite mi liepo sgodnom prilikom miloga mi saučenika, prečastnoga g. kanonika Horvata¹⁸, zatim prečastnu gg. kanonike Hangija¹⁹ i Lebera²⁰.

Arhiv HAZU, XV 29/Ia 13 (2)

3.

J. Torbar – S. Pejakoviću

Zagreb 27. veljače 1897.

Visoko cienjeni Gospodine!

Hvala Vam na prijateljskoj obavijesti o Šuleku, hvala Vam tim srdačnije, što ste osim ove obavijesti zasegnuli i u veoma zanimivo i sudbonosno po naš narod doba. Ja sam toliko put prijateljima spomenuo i požalio, što historijski muževi našega naroda, koji za ono doba, ne samo po naš ubogi narod nego po cijelu monarkiju znamenitu ulogu igrali, nijesu pisali *memoire*. Javni dnevnicu nijesu niti za ono dovoljno pouzdani izvori, što je u njima objelodanjeno, a kamoli za ono, što nije u javnost doprlo, a upravo je odlučivalo o sudbini naroda i država, kao što iz Vašega pisma razabirem, Vi biste mogli mnogu stranu naše povijesti onoga vremena razjasniti i popuniti, ne samo po umnim sposobnostima nego i po mjestu i položaju što ste ga zauzimali. Bog Vas poživio još mnogo godina te bude narod još dugo čekao na Vašu ostavinu; ali se nada, da će naći lijepe građe za svoju povijest. Što mi pišete o Metellu, mislim da smo u tom pogledu osjegurani, jer su sva

---

¹⁸ Horvat, Nikola, kanonik (1823-1911), urednik *Katoličkog lista*.

¹⁹ Hangi, Ivan, kanonik (1847-1919).

²⁰ Leber, Pavao, kanonik (1844-1919).

njegova pisma i dopisivanja sa velikima osobama u arhivu naše Akademije. Ja sam nješto tomu doprineo, ali se konačna odluka ima zahvaliti brizi i nastojanju Strossmayerovu, da su sva pisma - čitav sanduk - Jelačića bana takodjer u Jugoslavenskoj akademiji. *Dakako da se za to u javnosti ne zna, niti se ne smije znati, gdje su ta pisma.* Svaki iskreni Hrvat strepi, kad pomisli, da je i Strossmayer blizu granici ljudskoga života. Na njegov rođendan bio sam sa Smičiklasom²¹ i Mazzurom²² kod njega pak nam se srce rastapalo od radosti, videći ga onako tijelom čila i zdrava, a duhom onako svjež, bistra i pronicava. Srijed tmastih političkih i državnih magljuština, ovo je još jedina žarka zvijezda, kojom nas milost Božja tješi i put pokazuje, kojim nam valja stupati. Ne možemo jošte da se bavimo njegovim vjekopisom; nu i za taj kobni ali ipak neizbježiv momenat skrbjeno je. Obilata gradja, a osobito sva njegova dopisivanja, govori i rasprave, i ona *De scissione ecclesiae*, pohranjena su u Arhivu njegove Jugoslavenske akademije, a naći će se Hrvata, medju kojima se per eminentiam i Vi brojite, koji će svojim bilješkama ovu gradju dopuniti pomoći. Od Vas ima naša knjižnica nekoliko stvari o petrinjskoj bratovštini, a medju njima i *Actenstücke zur Geschichte der nationalen Bewegung*. Ne sjećam se je li imademo i Delpiny-eve *Verhältnisse bei zum Jahre 1848.* i *Das Verhalten der Kroatischen Deputirten 1848.* U slučaju da ih ne bismo imali, preporučamo se Vama. A sad se preporuča Vašemu prijateljstvu i želi da Vas Bog blagoslovi liepim zdravljem

Vaš Stari štovatelj
Josip Torbar

Arhiv HAZU, XV 29/Ia 13 (3)

---

²¹ Smičiklas, Tadija, povjesničar i političar (1843-1914). Pristaša je Strossmayera i Račkoga.

²² Mazzura, Šime (1840-1918), publicist i političar. Bio je član Narodne stranke, ali 1880. zajedno s M. Mrazovićem, F. Račkim i K. Vojnovićem osniva Neodvisnu narodnu stranku iza koje je stajao J.J. Strossmayer.

4.

S. Pejaković – J. Torbaru

Petrinja, 29. kolovoza 1897.

Presvietli Gospodine!

Milo i visokocienjeno pismo Vaše od 27/2 o.g. leži pred menom, na koje dosada još ne dobiste odgovora od mene, premda važnost predmeta u istom naglašenih iziskivala bi bila neobhodnu potrebu neposredna i brza odgovora.

Ali kako obično biva, bivalo je i kod mene, odgadjao sam od dana do dana, a u tom evo proteklo je vrijeme od pol godine, a da se nisam javio, što, otvoreno izpovjedam, nije u redu, pa zato dobit ćete dulji odgovor, što opet ima nješto dobra u sebi.

Nije tomu uzrok kakovo nehajstvo sa moje strane prema svetosti stvari domoljubne, kojoj sam dragovoljno služio, počamši od onoga vremena, kojega prije 64 godine počeh još u mladjahnoj dobi svojoj svjestno i strogo shvaćati rodoljubje a i dužnost, da odano služim uzvišenoj pomisli narodnoj.

Da sam se kojom sretnom sgodom bavio u neposrednoj bližini Vašoj, stvar ne bi bila pretrpjela ni najmanje odgode; ali ovako, udaljen od Vas, a i ne znajući pobliže, u čem da razbistrim godinu 1848, pa i imenovanje Strossmayerovo za biskupa djakovačkoga, čekao sam na sgodu, da glavom dodjem u Zagreb, i da stupim u takov neposrednji odnošaj s Vami, u kojem bi saznao, što da razbistrim, budući da kod tako obilata gradiva, što ga Akademija jugoslavjanska već imade u pismih pokojnoga bana Jellačića i Mettela Ožegovića, a i Strossmayera, koji trojica bili su najznamenitiji faktori one dobe, zatim i davnine vremena protekla od danah, kada su se sbijali događaji, svako bistenje sa moje strane, kao čovjeka nezatne i podređene cieni i važnosti činilo bi se suvišnim dapače neumjestnim.

Da nije Mettel bio spalio važna pouzdana pisma bana Jellačića, u kojem poslu sam ga ja podpomagao, kako Vam to javih u prvom svojem pismu od 23.2.1897²³, bila bi ta sbirka akademijska potpunija, što se tiče međusobnoga dopisivanja Banova i Mettelova, jer Mettel mogaše Banu pisati ili iz vlastite inicijative ili je odgovarao na pisma Banova. Ako je ovo drugo bilo, tad bi se iz Mettelovih pisamah Banu odpravljenih moglo barem to razabrati, o kakovu

---

²³

Vidi ovdje pismo br. 2.

je predmetu teklo dopisivanje, pak bi se tako mogli donjekar prosljediti tragovi i izvesti odtuda posljedci, što bi takodjer imalo svoju važnost.

Ja sam o tom paljenju u svojem pismu od 23.2.1897. bio samo natuknuo "*Ustmeno o tom obširnije*", nadajući se, da ću Vam, glavom došavši u Zagreb, ustmeno dalja moć priobćiti, budući me mrzilo posizati u ono policajno doba Bachovo²⁴, gdje su sva pisma glaseća na Mettela, dapače stizuća i od njegove punice grofice udove Sermage, bila na pošti u Beču otvarana, čitana i zatim uredovnim pečatom poštanskim nanovo pečaćena, ter s bilježkom, da su bila otvorena, stoprav onda Mettelu dostavljana.

Procedura, vriedna sisteme, koja ju je uvela, trpila i prakticirala! -

To isto bivalo je i s pismi Strossmayerovimi, s tom samo razlikom, da ta pisma nisu bila nanovo pečaćena, kao što su prakticirali s pismi Mettelovimi. Svako pismo, koje je meni iz Djakova poslao Biskup, bilo je otvoreno na pošti bečkoj, ja sam to odmah prepoznao, čim sam ga dobio, premda mi dvojica nismo si nikada pisali o politici. Što više, u Beču bijaše osobit tajni policista imenom Hečko (podpisivao se je njemačkim jezikom ovako: **Hetschko**), koji je u Beču motrio Biskupa, kada bi kamo išao i tko bi k njemu dolazio, ter koji je svaki dan svoje izvješće podnosio tajnoj policiji, kod koje bje namješten neki gluhoniemi moj znanac, rodnom Petrinjac, koji bi meni vazda pripovjedio, što je Hečko izviestio o Strossmayeru.

Ovoga gluhoniemca poznavao sam i podupirao još od ono doba, kada je bio u zavodu za gluhonieme, pa odtuda moje poznanstvo š njim i ta otvorenost prema meni.

Ja sam često Biskupu to pripovjedao; to ne bijaše za nj ništa zazorna. Sve ovo pako nije ni najmanje smetalo, da je taj uhoda Hečko k njemu često dolazio, dapače i razne svoje službe mu narivavao.

Hečko je odavna umro; nego onaj gluhoniemi živi još i dandanas.

Kad se sastanete s Biskupom, pitajte ga poznaje li on nekakova Hečka, koji je nekada u Bélovarskoj krajini vojničkoj kao auditor služio i bio kassiran. Ovim prestajem, a mogao bih za karakteristiku ovoga čovjeka još koješta navesti.

Toliko o tom paljenju pisamah Banovih a i o tom tajnom policisti. Neće škoditi, da i ovo znadete, *ad minus servet pro statu notitiae*²⁵; tajne policije bit će vazda na svietu.

---

²⁴ Bach, Alexander, austrijski političar, državnik i diplomat (1813-1893). Ministar je pravde 1848, a ministar unutrašnjih poslova Austrije 1849. Provodio apsolutističku i centralističku politiku bečkog dvora - tzv. Bachov apsolutizam.

²⁵ *ako ništa drugo, da se primi na znanje* (lat.)

Nakon ovoga uvoda idem, da meritorno odgovorim na njeke markantnije točke visokocijenjena već u početku pomenuta pisma od 27.2.1897²⁶.

Na primjetbu Vašu, da ste tolikoput prijateljem spomenuli, dapače i požalili, što historički muževi kobne dobe 1848. nisu pisali memoirah, odvracam, da Ban Jellačić, istina, bijaše nakan pa i voljan pisati takove memoire, i Mettel imao bi bio sastavit uvod k istim, dakle posegnut u historijsku prošlost našega naroda a i u državnopravni odnošaj naših kraljevinah naprema kraljevini Ugarskoj, u *Corpus juris* i u *Tripartitum Verböc-zy*-²⁷, budući se Ban Jellačić u te stvari malo razumio; ali k izvedbi te njegove nakane nije došlo, riečju, ovakovi memoiri nisu bili pisani, u koliko je barem meni poznato, a jamačno bio bi mi Mettel i ovo priobćio, koji u ovakovih stvarih prema meni nije poznavao tajne. Pokojni Mettel stavljao je u mene toliku povjeru, da je sliepo činio, što sam mu ja preporučao; tà koliko putih znao je on meni reći: da je Strossmayer postao biskupom djakovačkim, to se imade u prvom redu meni u zaslugu upisati, budući ja prvi njega š njim upoznao i njemu predstavio Strossmayera još kao direktora u Augustineu²⁸, a kad se biskup Kuković²⁹ bio odrekao djakovačke biskupske stolice, bijah opet ja prvi, koji sam Strossmayera njemu preporučio i molio ga, neka kod Jellačića radi, da Strossmayer postane biskupom djakovačkim; što više, Mettel se je toliko putih prema meni izrazio, da bi želio, da bi ja njemu t.j. Mettelu pisao životopis, i šteta velika, što ob ovom uзор-rodoljubu neima posebno sastavljena podpuna životopisa, i što je isti u kratko onako summarno ujedno sa slikom njegovom bio priobćen u belletrističkom listu "Vienac" zvanu. Tà samo o njem kao stancu-kamenu i nepomičnoj hridi prava rodoljubja hrvatskoga, koji je meni vazda idealom služio, razbiše se godine 1848. burni valovi magjarskoga šovinisma, zavladavšega pod bjesomučnim vodstvom Lajoša Košuta³⁰ u saboru požunskom, ali i kukavno svršivšega se godine 1849.

---

²⁶ Vidi ovdje pismo br. 3.

²⁷ Verböczy, Stjepan, mađarski pravni pisac (1458-1541). Protonotar kraljevskoga Sudbenoga dvora u Budimu, po nalogu kralja Vladislava II. i Sabora napisao sistematski prikaz važećeg ugarskog i slavonskog običajnog prava, a svoje djelo pod naslovom "Tripartitum opus iuris consuetudinarii inelyti regni Hungariae" predložio na saboru 1514. godine. Djelo je prevedeno na hrvatski jezik 1547.

²⁸ Augustinej (lat. Augustineum ili Trintaneum), zavod za viši odgoj svećenika u Beču kraj carskog dvora, poznat pod imenom *Institutum sublimioris educationis presbyterorum*, osnovan 1816. od dvorskog župnika Trinta.

²⁹ Kuković, Josip, biskup Bosanske ili đakovačke i srijemske biskupije od 1834. do 1849. godine, kada abdicira s biskupskoga položaja. Ranije kustos i kanonik Zagrebačke nadbiskupije i opat koblanski. Dobročinitelj, a pamti se po izgradnji đakovačkog samostana sestara milosrda. Umro u Beču 1861. i sahranjen u biskupskoj kripti u đakovačkoj katedrali.

³⁰ Kossuth, Lajos, vođa mađarskog pokreta za nezavisnost (1802-1894). Spriječio mogućnost zajedničke borbe naroda Austrije za osamostaljenje i tek u emigraciji prihvaća koncepciju o konfederaciji podunavskih zemalja.

na polju vilagoškom, sa kojega je zapovjednik armadah ruskih, knez Paškiev-
vić-Erivanski³¹ brzojavio ruskom caru Nikoli I.³²: "*Vaše Veličstvo! Vengerska
leži Vam pod nogama*". Tim odzvoni za uvjke samostalnosti i nezavisnosti
Magyar-ország, budući Rusija ušla prvi put u historiju Ugarske, iz koje ju Magjari
bje nikad više neće iztisnuti. To je tomu moral! A kakove opet konsekvencije
dadu se odatle izvesti, to je opet drugo pitanje od nedogledna zamašaja.

Mettela ide hvala i zasluga, što za djakovačkoga biskupa dobismo za onda
mladjahnoga Strossmayera, kojega, ni kriva ni dužna bio njekako zamrzio ban
Jellačić, nehtjevši ga kandidirati, i popustivši opetovanim silnim predstavam i
obrazložbam neumrloga rodoljuba Mettela, ovoga drugoga Deaka³³ naroda
hrvatskoga (za kojega sablju-počastnu sabraše domoljubi hrvatski još prije
godine 1848. znamenitu svotu od 36.000 for., nego koje novce Mettel
Ožegović pokloni Jellačićevu fondu invalidnomu) privoli naposljedku u
njegovu kandidaturu, rekavši podjedno Mettelu: "*E dobro, ja ću ga kandidirati,
on će biti vaš biskup, ali moj neće.*" (Ipsissima verba). Ovu Banovu izjavu priobćio
je Mettel kašnje i samu Strossmayeru.

Tako je tekla ova kandidatura i nikako drugačije, pa koji su, koji to znadu!

Ja mislim, da neću pogriješiti proti istini, ako utvrdim, da je ova mrzost
Banova naprema Strossmayeru nastala usljed spletakah i lažih kovanih proti
Strossmayeru, kao da je on želio pa i radio, da Haulika³⁴ iztisne sa biskupske
stolice zagrebačke, na što Strossmayer nije ni u snu mislio, budući on osobno
u velikoj mjeri štovao i cienio Haulika, koji je i sâm pristao uz Jellačića,
nabavivši monturu za jedan podpuni bataljun vojnikah krajiških o svojem
trošku vlastitom.

Pa kako se je na doista plemenit i vitežki način Strossmayer osvetio banu
Jellačiću? U svojoj štampanoj latinskoj poslanici inštalacionalnoj, kojoj sam
ja izpravljao pogriješke tiskarske, preporučio je svojemu svećenstvu, neka se
moli za našega bana Josipa: "*Orate quoque pro Bano nostro Josepho, quem periculosus
his temporibus plane agnoscimus*". (Ipsissima verba)³⁵

---

³¹ Paskević, Ivan Fjodorovič, ruski vojskovođa, guverner Poljske (1782-1856). Bliski je suradnik cara Nikole I. Godine 1849. primorao je mađarsku revolucionarnu vojsku pod Görgeyem na kapitulaciju kod Villágosa. S. Pejaković ga u svojim tekstovima navodi kao "Paskievicz Erivanski, knez varšavski".

³² Nikola I. (Nikolaj Pavlovič) Romanov, ruski car (1796-1855). Pomogao Austriji u gušenju mađarske revolucije 1849.

³³ Deák, Ferenc, mađarski političar (1803-1876). Član je Ugarskog staleškog sabora od 1833. Nastoji da se odnosi Austrije i Ugarske riješe mirnim putem. Od 1848. ministar je pravde u mađarskoj vladi.

³⁴ Haulik de Várallya, Juraj (1788-1869), zagrebački biskup od 1837, nadbiskup od 1852. i kardinal od 1856. Podržavao hrvatski narodni pokret i borbu Hrvatske za osamostaljenjem. Revolucionarne 1848. godine bio je na saboru u Požunu (Bratislavi), zatim u Beču, a u lipnju se vraća u Zagreb.

³⁵ "Molite i za našega bana Josipa, kojega u ovim opasnim vremenima u potpunosti priznajemo" (ovim riječima). (lat.)

Po mojem nepristranom sudu stvar se imadijaše ovako: Usljed proklamacije hrvatskih djakah na visokoj školi bečkoj, tiskane u više tisućah odtisakah, u kojoj preporučismo Hrvatima, da usljed ožujškoga pokreta pod vodstvom Ambroza Vranyczany-a³⁶, Ljudevita Gaja³⁷ i Ivana Kukuljevića-Sakcinskoga³⁸ izašalju pred kralja veliku deputaciju, koja bi istomu podniela tegobe i želje Hrvatah, sastave pomenuti muževi u Zagrebu deputaciju, od prilike od dvie do tri stotine članovah, svi u odielu narodnom, medju kojima bjehu i dva kanonika zagrebačka, tojest Vračan³⁹ i još jedan drugi, kojemu se više nesjećam imena, pak ju sa svoje takodjer štampane 33 točke⁴⁰, medju kojima bjehu i ove točke, da kralj potvrdi po narodu novoizabrana Bana Josipa baruna Jellačića, da se ukine coelibat itd. povedu u Beč, gdje ju na kolodvoru južnom dočeka mnoštvo Hrvatah i Slavenah s muzikom, a ja oslovim, nakon čega podjismo u grad Beč, gdje nastanismo pojedine članove, smjestivši podjedno počastnu stražu pred njihove stanove, i još, kao da biva danas, dobro se sjećam, da su vodje od deputacije bili ukonačeni u svratištu: *Zum wilden Mann* u ulici Koruškoj.

Bijaše to prizor veličanstven, kojega se još i danas sjećam s radosti i ponosom!

Pošto bi se učinili predhodni koraci za audienciju, u kojem poslu je put prokročio mnogozasluzni barun Franjo Kulmer⁴¹, postavši kašnje posrednikom izmedju hrvatskoga naroda i kralja, pa i hrvatskim ministrom, krenu na dan, opredieljeni za audienciju, svakolika povorka sa svojom zastavom u cesarski dvor, i tu se poreda u onom dvorištu, u kojem se nalazi spomenik pokojnoga cesara Franje I, dočim se pomenuti vodje sa još dva člana deputacije sa preradjenom predstavkom upute pred sama kralja Ferdinanda⁴², kojega u kratko nego kriepko i odvažno oslovi Gaj.

---

³⁶ Vranyczany-Dobrinović, Ambroz (1801-1870), vatreni pristaša hrvatskog narodnog preporoda, član Hrvatskog sabora 1848, a nakon osnivanja Banskog vijeća, Jelačić ga imenuje načelnikom financijskog odjela.

³⁷ Gaj, Ljudevit, hrvatski književnik, nakladnik, političar, vođa ilirskog pokreta (1809-1872).

³⁸ Kukuljević-Sakcinski, Ivan (1816-1889), hrvatski književnik, povjesničar, političar i jedna od najistaknutijih osoba hrvatskog narodnog preporoda. U Hrvatskom saboru održao 1843. prvi govor na hrvatskom jeziku. Godine 1848. Jelačić ga imenuje članom Banskoga vijeća.

³⁹ Vračan, Josip, kanonik zagrebački (1786-1849).

⁴⁰ Tekst Zahtevanja naroda donesen na "Velikoj narodnoj skupštini" održanoj 25. ožujka 1848. u Zagrebu, sadrži 30 točaka. Isti događaj opisuje i Josip Neustädter u knjizi Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od 1848, 1. sv., Zagreb 1994, 314-322, 479-481.

⁴¹ Kulmer, Franjo, barun, hrvatski i austrijski političar (1806-1853), a od 1842. pristupio i preporodnom pokretu. Jedan od pokretača akcije za imenovanje Jelačića za bana. Hrvatski ga je sabor imenovao zastupnikom Hrvatske na Dvoru u Beču.

⁴² Ferdinand I. Habsburg (1793-1875), austrijski car od 1835. do 1848, kada se odriče prijestolja u korist Franje Josipa I.

Kralj obeća, da će uzslediti njegovo rješenje, nakon čega uz neprestano klicanje podju svi članovi te mnogobrojne deputacije ujedno s muzikom u sgradu doljno-austrijskih stališah, i tude kao i kašnje na auli univerzitetskoj pozdravi Gaj i označi svrhu, radi koje deputacija dolazi u Beč. Koje pero kadro bi bilo taj uzhit na auli vierno opisati?!

Naravno je, da usljed ovakova nenadana dolazka Hrvatah sav Beč govorio poglavito o Hrvatih i o prilikah njihovih, i da su se Bečani stali poblize informirati o njihovih željah i tegobah.

Na večer pako bje priredjena velika zabava u poznatih prostorijah Sperlovih u predgradu Leopoldštadu, koje bijahu dubkom pune gostih. Tude se veselilo, pjevalo i govori držali, a medju govornici bijaše i mladi ravnatelj augustinskoga zavoda Strossmayer, koji, popevši se na stol, reče slovo, zadahnuto tolikom ljubavi domorodnom, da se slušatelji nisu mogli dosta načuditi njegovu umu i daru govorničkomu; i kao što obično biva, da se kod ovakovih sgodah razigranih radjaju i želje osobite, probije ta želja na površinu, da Strossmayer postane biskupom zagrebačkim, i ta ondje izražena nedužna želja pojedinacah pruži Strossmayerovim protivnikom priliku i povoda, uztvrditi, da je on o tom radio da postane biskupom zagrebačkim, koja nedužna želja mora da je došla i do ušijuh Jellačića i Haulika, koji zamrziše Strossmayera ni kriva ni dužna, kao što je nedužno i diete novorodjeno.

Ljubav k istini, i iskreno štovanje prema ovomu velikanu i veleumu hrvatskomu i nikoji drugi razlozi skloniše me, da se pri ovoj točki pozabavim možebit i preko mjere. Ako još živi koji očevicac-suvremenik riedkih onih i preznamenitih, da nerečem, blaženih danah za narod hrvatski, potvrdit će istinu mojih riečih i usvojiti moje nazore.

Ne mogu a da ovom sgodom ne napomenem štogod o sredstvih novčanih, kojimi su se podmirivali troškovi te male seobe narodnje, koja u slici deputacije hrvatske idjaše u Beč. Kako su meni ljudi pripovjedali, a dà li je istina, može se i izviditi i konštатовati iz kaptolskih knjigah računskih, tà 49 godinah od ono doba nije još ni podpuna polovica jednoga vieka, znao je Gaj svojom zanosnom rečitosti tako razigrati i uzhititi prečastni kaptol zagrebački, da je u ovu svrhu dopitao znamenitu svotu od više hiljadah, a po pripovjedanju njekojih i od 10.000 for. u ime putnih troškovah⁴³. *Relata refero*⁴⁴.

A imate li Vi u knjižnici akademijskoj onu proklamaciju djakah bečkih, a isto tako i štampane one 33 točke, s kojimi je deputacija išla u Beč?

---

⁴³ O tome piše Juraj Lahner u tekstu Gajeva demonstracija proti zagrebačkome biskupu Hauliku u *Croatia sacra. Arhiv za crkvenu poviest Hrvata*, 22 i 23/1944, bilj. 6.

⁴⁴ *Kako sam čuo, tako prenosim* (lat.).

U jednoj od ovih točakah bijaše izražena želja, da bude za bana potvrđen Jellačić, kojega je narod izabrao po starodavnom pravu i običaju, premda je Jellačić već onda, i to 23. ožujka 1848⁴⁵, bio imenovan banom. Ali u ono burno vrijeme valjala je i ova tvrdnja, po onom njemačkom: *Helfe, wer helfen kann*⁴⁶. Ništa neimam proti tomu; izvanredna vremena, izvanredna sredstva, riečju sve izvanredno, tà i sam ban Jellačić stavio se u svojem proglasu, kojim hrvatskomu i srbskomu narodu naviesti, da je u suglasju s narodnom voljom po Nj. Veličanstvu kralju i cesaru austrijskom imenovan banom Dalmacije, Hrvatske i Slavonije (Aktenstücke pag. 1-3) na isto stanovište.

Za čudo mi je, da ovaj proglas neima nikakova datuma ni glede mjesta ni glede vremena. Ako uvažimo ono mjesto iz istoga, gdje govori, da uz vrijeme od 14 danah od krajiškoga pukovnika bio promaknut na dostojanstvo tajnoga savjetnika, bana, podmaršala i zapovjedajućega generala, tad je ovaj proglas bio izdan nekako 6. ili obližnjega kojega dana u mjesecu travnju.

Da su mnogi radili, da Jellačić postane banom nedvojbeno je, kad pomislimo na ogromnu zadaću, koja bje opredieljena banu i Hrvatom nakon revolucije ožujске i stvorena savršena i podpuna dualisma na temelju zakonah magjarskih od godine 1848, prema kojemu je današnji dualisam na temelju austrijsko-ugarske nagodbe od god. 1867 čorbine čorbe čorba. O tom će biti razgovora na drugom mjestu.

Za sada budi samo toliko u kratko pomenuto, da je u Štajerskoj obljubljen bivši cesarski mjestodržac, blage uspomene *nadvojvoda Ivan*⁴⁷ u pismu svojem upravljenu na Hlubeka godine 1848 iz Frankfurta, otvoreno očitovao se, *da je on Jellačića za bana kandidirao, da će ga još na rukuh nositi, ter da Hrvati pravo imadu, da se opiru Magjarom-ugnjetačem* itd.

Ovo pismo nadvojvode Ivana bje tiskano u *Fremden-Blatt*-u broj 142 od 23.5.1897. a iz ovoga preštampano i u *Agramer Tagblatt*-u. Ja Vam ga podjedno predajem za knjižnicu akademijsku, kao što Vam u istu svrhu prilažem i tri broja od feuilletona *Fremden-Blatta* (ovoga officiosnoga lista austrijskoga Ministarstva izvanjskih poslova) od godine 1893, brojevi 294 i 296 pod naslovom: *Die russisch-französisch Allianz unter dem ersten Kaiserreich I i II*, zatim pod brojem 298: *Ein Russenbesuch in Frankreich im Jahre 1717*" kad je ruski car Petar Veliki⁴⁸ putovao po Francezkoj, koje poviestne uspomene imadu u

---

⁴⁵ Vladarev Dekret o imenovanju J. Jellačića banom, nakon što je konačna odluka donesena 22. ožujka na sjednici Državne konferencije.

⁴⁶ *Pomozi, tko može* (njem.).

⁴⁷ Ivan I. (1782-1859), austrijski nadvojvoda, zagovornik ideje o imenovanju Jellačića banom, omiljen u hrvatskim ilirskim krugovima.

⁴⁸ Petar I. Aleksejevič ili Petar Veliki, ruski car (1672-1725), vladao od 1682.

sadanje vrijeme rusko-francezkoga prijateljevanja i međusobnoga posjećivanja nedavno sa strane ruskoga cara Nikole II.⁴⁹ u Parizu, a sada i francezkoga predsjednika republike Faure-a⁵⁰ dne 23. o.mj. u Petrogradu osobitu cieniu i važnost.

Koja li razlika u odnošajih od onda i sada!

Ova dva spisa, t.j. proklamacija djačka i te 33 točke predočuju prvi pokret u Hrvatskoj nakon bečke revolucije ožujске, dakle su za razbistru povjestnice vrlo važna. Ako ih neimate, možebit ćete ih moć dobiti u g. baruna Ljudevita Ožegović u Gušćerovcu, jer ne dvojim nimalo, da je te spise dobavio si ter u svoju pismohranu bio spravio njegov neumrli otac Metell.

Kad se sastanemo, pripovjedat ću Vam, što mi je neposredno po audienciji pri caru Ferdinandu rekao Ambroz Vranyczany o utisku, što ga je oslov Gajev učinio na cara Ferdinanda, budući Gaj oštro govorio; zatim ću Vam pripovjedati, kako Strossmayer i Metell bjehu pozvani k sadanjemu caru Franji Josipu *ad audiendum verbum regium*⁵¹, što je ovaj rekao Metellu, t.j. *”Ich werde Kroatien gegen seinen Willen unterstützen”*⁵² dočim bi se od Strossmayera za njega još živa moralo saznati, što je opet njemu rekao, da i ovo znademo; nadalje što je isti car rekao Ivanu Kukuljeviću, kad ovaj bje imenovan banskim locumtenentem, t.j. *”Halten Sie sich wacker gegen die Magyaren”*⁵³, zatim opet što ovaj bje rekao caru, kad su ga Magjaroni bili umirovili sa godišnjih samo 800 for., i kad je on radi povišice te svoje mirovine bio uzeo audienciju, i caru otvoreno rekao, da se je *wacker* držao, pa usljed toga pao, na što se car okrenu na stran i nasmija.

Moguće, da Vi o Kukuljeviću to znadete, budući on to rado pripovjedao, kao što je bio pripovjedio i meni, a karakteristično je, to znati, kao što ću Vam i to pripovjedati, zašto Strossmayer, i to po naročitoj ustmenoj zapovjedi carevoj nije smio iz Beča poći u Zagreb na sabor, već je otišao na izložbu parižku, t.j. *”Wenn Sie sich unterstehen nach Agram zu geben, werde ich Sie durch die Gendarmen vom Bahnhofe zurückbringen lassen”*⁵⁴.

Napokon čut ćete i to, kako je postala njegova poslovica: *”Sve za vjeru i za domovinu”!* Da ovo poblizhe razbistrim pismeno, odvelo bi me daleko, a ovo pismo i onako će se otegnuti preko svake mjere.

---

⁴⁹ Nikola II. (Nikolaj Aleksandrovič) Romanov, posljednji ruski car (1868-1918), vladao od. 1894. do 1917. godine.

⁵⁰ Faure, Francois Félix, francuski političar desne orijentacije (1841-1899). Od 1895. predsjednik Republike.
⁵¹ *na audienciju kod kralja* (lat.)

⁵² *”Podržat ću Hrvatsku i protiv njezine volje”* (njem.).

⁵³ *”Držite se hrabro protiv Mađara”* (njem.).

⁵⁴ *”Kad se odvažite krenuti u Zagreb, ja ću Vam dati žandare da Vas otprate od kolodvora”* (njem.).

Ob ovoj točki kandidature i imenovanja Strossmayerova za biskupa u kratko bio sam već u svojem prvom pismu od 23.2.1897 nagovecnuo: *'Tko znade, kako je on postao biskupom, kako je sve to teklo, tko ga je i kako kandidirao za biskupa djakovačkoga'* itd.

Sve ovo važno je, a da se točno opiše, zapremilo bi prostor čitave jedne razprave.

Ja sam samo glavnije momente bio naustice priobćio g. professoru Mohru, koji Vam ima izručiti moj pozdrav i predati razpravu već u mojem prvom pismu pomenutu Metella Ožegovića pod naslovom: *"Die historischen Staatsrechtlichen Verhältnisse Kroatiens und Slavoniens zu Ungarn bis zum Jahre 1848"* itd., na kojoj razpravi napisao sam i tu bilješku, da je ova razprava potekla iz pera mnogo zaslužnoga hrvatskoga rodoljuba Metella baruna Ožegovića itd., tim bo dobiva ista posve drugu cieniu. G. Mohr će po svoj prilici točno priobćiti Vam poblizje po meni njemu priobćene momente, zato prestajem ovdje dalje o tom govoriti, budući to i onako učinjeno na drugom mjestu ovoga pisma.

Vi ste, Presvietli Gospodine! osobit pouzdanik Strossmayera, to je poznato svakomu, pak jedva da Vam je isti ikada pripovjedao, da je on sám svojom rukom sebi pisao kandidaturu za biskupa djakovačkoga, da je na II. mjestu bio kandidiran veliki prepošt kaptola djakovačkoga Matic⁵⁵, a na III. mjestu Adam Sukić⁵⁶ župnik osječki.

Nadalje bit će Vam Mohr bio priobćio, koga je usljed banova poziva bio kandidirao zagrebački biskup Haulik, naime primo loco velikoga prepošta i priora vranskoga Ivana Kralja, ali napomenu podjedno, da se ovaj unapred odriče ovoga dostojanstva, ako bi na nj palo; tko je bio secundo loco kandidiran, ne sjećam se više, a na III. mjestu Stjepan Mojses⁵⁷, jedan od najmladjih za onda kanonikah zagrebačkih i author onoga tiskovnoga zakona, koji je Ban kao diktator sankcionirao (Aktenstücke pag. 210-214).

Ova kandidacija Haulikova idjaše za tim, da Mojses postane biskupom djakovačkim; to sve znali smo mi, kao i to, da je Haulik radio za njega; pa ćete i to saznati, da je sadanji biskup senjski Mirko Ožegović⁵⁸ takodjer po Banu pozvan nije nikoga ni htio kandidirati, navodeći da od senjskoga kaptola

---

⁵⁵ Matic, Josip, kanonik (1791-1876), školovao se u Pešti za svećenika. Doktor je bogoslovlja, pisar Duhovnog stola, profesor bogoslovlja, kaptolski namjesnik, sjemenišni ravnatelj, opat Sv. Helene u Podborju, veliki prepošt đakovački i biskup rozonski.

⁵⁶ Sukić, Adam, osječki župnik i kanonik. Bio je petrovaradinski opat od 1849. do 1862.

⁵⁷ Mojses, Stjepan, biskup u slovačkoj Bistrici (1797-1869), profesor filozofije i klasične filologije. Od 1847. kanonik Zagrebačkog kaptola, kao izaslanik na Ugarskom saboru u Požunu brani hrvatske interese. Želja biskupa Haulika bila je da S. Mojses bude imenovan đakovačkim biskupom.

⁵⁸ Ožegović, Mirko, biskup senjsko-modruški (1775-1869), stric Metela Ožegovića. Hrvatski je poklisar na Ugarskom saboru u Požunu, gdje brani hrvatska prava i granice Kraljevine Hrvatske.

nije i onako nitko dosada ni kanonikom zagrebačkim ni djakovačkim, a kamo li biskupom, pa čemu da on koga kandidira iz svojega kaptola.

Nije li sve ovo zanimivo znati, a tko to znade?

Sada da Vam kažem, kako ja sve to znam. Evo ovako: Kandidaciju Kukovićevu čitao sam na svoje oči, kad ju je Strossmayer na čisto prepisao i ja ju, po Kukoviću potpisano, odnio tadanjemu tajniku banovu Robertu Zlataroviću⁵⁹, kasnije dvorskomu savjetniku i predsjedniku kralj. hrvatskoga mjestodržtva (*Statthaltere*), mojemu intimnomu i zaufanomu prijatelju, kod kojega sam opet na svoje vrieme čitao stignuvše candidature i Haulikovu i Ožegovićevu, i to u Hotelu: "*Zum römischen Kaiser*" auf den Freieung, gdje je ban imao svoj stan, dosljedno, gdje je i Zlatarović imao svoju pisarnu. Kod Zlatarovića čitao sam opet onoga istoga dana naimenovanje Strössmayerovo, čim je isto stiglo iz carskoga kabineta, i onaj isti čas odvezao sam se u carski dvorac Schönbrunn, da ondje u sedmičnoj službi kao Hofkapelanu nalazećemu se Strossmayeru prvi ovu preradosnu viest priobćim o njegovu imenovanju za biskupa; a budući, ako se dobro sjećam, taj isti dan pao u subotu, i Strossmayer imao se u carskoj kočiji opet povratiti u Augustineum, dovezem se i ja s njim u Beč u carskoj kočiji, na što drugi dan odmah odpremim dopis u zagrebačke Narodne novine pod mojom chiffrom S.P., navjestivši narodu našem, da je Strossmayer imenovan biskupom djakovačkim, dodavši i to, da će Josip slavno ime biti u našoj povjestnici zabilježeno zlatnimi pismeni. I doista, za onda imadosmo tri slavna Josipa t.j. bana Jellačića, patrijarha Rajačića⁶⁰, koji je kao pravoslavaš inšallirao bana Jellačića, i biskupa Strossmayera.

Imate li onaj njemački dekret tadanjega ministra bogoštovja Leona Thuna⁶¹, kojim Strossmayer bje imenovan biskupom? U koliko se barem ja sjećam, on nikad nije ni dobio diplome imenovne, kao što ju običavaju dobiti čak i prosti kanonici?

Jeste li kakogod dobili ili barem zagledali onaj broj tete Agramerice, u kojem je javila svojim čitateljem, da je *ein gewisser Strossmayer*⁶² postao djakovačkim biskupom, kako to iz Beča javljaju Narodne novine, da se tako osvjedočite, da istinu govorim.

---

⁵⁹ Zlatarović, Robert, veliki bilježnik Zagrebačke županije i tajnik bana Josipa Jelačića.

⁶⁰ Rajačić, Josif (1785–1861) mitropolit i patrijarh srpske pravoslavne crkve u Austriji. Sudjelovao u instalaciji Josipa Jelačića za bana.

⁶¹ Thun und Hohenstein, Leo (1811–1888), austrijski političar, predsjednik namjesništva u Češkoj 1848, a ministar bogoštovlja i nastave u Schwarzenbergovoj vladi 1849.

⁶² neki Strossmayer (njem.)

— · —

Sada dolazi drugi dio t.j. djelovanje Strossmayerovo za minulih 48 godina, i pri tom poslu treba, da se dobro saberemo, da štogod nezaboravimo, jer je toga toliko, da se jedva dade nabrojiti.

Mene tješi u velikoj mjeri, što sam iz Vašega visoko cijenjena pisma od 27.2.1897 razabrao, da akademija za njegov životopis pohranjuje obilato gradivo, imenito sva njegova dopisivanja, govore pa i onu razpravu latinsku *De scissione Ecclesiae*, koju, kako već natuknuh, načisto ja sam prepisao godine 1842.

Jedva ćete imati njegove *theses defendendae*⁶³ prigodom, kad je disserirao na Auli, imenito o *surculis*, i kad mu je oppugnant i njegov professor na universiteti Kaerle u uvodu svoje oppugnacije eložu napravio, rekavši mu: "*summo cum applausu fecisti tua rigorosa*"⁶⁴, čemu se neimamo nimalo čuditi, jer Strossmayera držali su za *portentum ingeni*⁶⁵ itd. na svemkolikom bečkom sveučilištu; a čini mi se, da je ta promocija bila objavljena i opisana u Narodnih novinah godine 1842, ali tko ih imade, da možemo potražiti.

Moguće, da je ta sbirka akademijska podpuna, a moguće, da bi se dala koječim i popuniti, što bi doista i učinio, samo da znadem, što sve imadete. Pri svem tom usudjujem se pitati:

1. Imate li govor, kojim je dne 23. srpnja 1850, predvodeći kao novoimenovani biskup deputaciju hrvatsku, oslovio bana Jellačića i banicu Sofiju⁶⁶ prigodom, kad je u dvorskoj kapeli u Napajedlu u Moravskoj ban bio vienčan po arcibiskupu olomuckom i kardinalu Sommerau-Beeckhu⁶⁷, koji je u svojem govoru vjenčanom prozvao bana Jellačića banom velikim, i koji je svukoliku deputaciju hrvatsku bio pozvao k sebi u svoj dvorac-ljetnik u Kromerizu, i ondje ju počastio, gdje sam i ja bio, budući ja od svibnja mjeseca do vjenčanja učiteljem jezika hrvatskoga banove zaručnice Sofije rodjene grofice Stockau, ter kao učitelj bio i svatom, ter za stolom i kucao se s banom i banicom.

Da barem u nječem opišem to vjenčanje i tu svatbu, pominjem, da je medju svatovi bila vojvodkinja Würtemberžka, brat banov Gjuro⁶⁸ i

---

⁶³ *obrana teze* (lat.)

⁶⁴ "Strogi ispit ('rigorozu') si položio sa sjajnim uspjehom".

⁶⁵ *genij - sjajan um* (lat.)

⁶⁶ Jelačić, Sofija, rođ. Stockhau, udala se za bana Josipa Jelačića 1850. godine, a 1863. kao banova udovica udaje se drugi put za grofa Adolfa Dubsog.

⁶⁷ Sommerau-Beeckh, Maximilian Josef von, barun, nadbiskup olomucki i kardinal.

⁶⁸ Jelačić, Đuro, podmaršal, mlađi brat bana J. Jelačića (1805-1900). Nakon prisilnog umirovljenja 1861. povlači se na imanje Novi Dvori (imanje mu je pripalo nakon ponovne udaje banove udovice Sofije) i posvećuje se gospodarstvu.

Antun⁶⁹, gjenearal Denkstein⁷⁰ a i dva serežanska officira Joka i još jedan drugi, gotovo 100 osobah, i da blagovasmo i od lososne pasterve (*Bachforelle*) iz naših Plitvičkih jezera hrvatskih, teške preko 15 k.

Osim biskupa Strossmayera bijahu u deputaciji svatbenoj Metell Ožegović, Hermann Bužan⁷¹, Jozefa Janković, pjesnik Mato Topalović⁷², a i još nekoliko njih, kojim se više ne sjećam imenah. Vjenčanje bje, istina, prvobitno urečeno u 10 urah jutrom, ali morade se držati stopram u 1/2 12 urah prije podne, jer našoj deputaciji ne bje poradi vlaka željezničkoga moguće ranije stignut u Napajedl. Ban bio je izprva ozvoljen radi dolazka ove deputacije i radi ovoga novoga reda bez njegova znanja i volje ugovorena i izvedena jedino u sporazumu s roditelji zaručnice, ali nabrzo se ublagovoli, kad je deputacija stigla, a naposljedku bilo mu je drago, što mu je ista došla u svatove. Šteta, što neimam govorah napitnih, imenito govora, kojim je biskup riedkim svojim govorničtvom i izabranom njemštinom nazdravio novovjenčanim i svatovom banovim, ter zatravio ih svekolike. Čestitka pako, kojom je biskup odmah nakon vjenčanja pred svimi gostovi u velikoj dvorani dvorskoj pozdravio novo-vjenčane, bijaše izrečena jezikom hrvatskim i priobčena u *Narodnih Novinah*.

Narodne Novine i *Agramer Zeitung* doniele su obširan opis ove svatbe, govor kardinala Beeckha pa i govor Strossmayerov, nekako prvih danah mjeseca kolovoza, pa ga lahko možete naći, a možebiti ima i Akademija ove dvoje novine barem počamši od godine 1848.

2. Imate li onaj Memorandum, što ga je biskup na poziv ministra vanjskih poslova grofa Rechberga ovomu podnio glede okupacije Bosne. Treba biskupa na to podsjetiti, možebit će ga naći.

3. Imate li nadalje biskupove govore, koje je držao:

a) u svojstvu velikoga župana osječkoga,

b) u umnoženu Vieću cesarevinskom (*verstärkter Reichsrath*), u koje pod ministrom nutarnjih poslova grofom Gotuchowskim jedino po posredovanju Metella Ožegovića bje pozvan ujedno s Ambrozom Vranczyany-em.

---

⁶⁹ Jelačić, Antun, podmaršal, najmlađi brat Josipa Jelačića (1807-1875). Sudjeluje uz bana u pohodu na Ugarsku 1848. i u mađarskoj revoluciji 1848. i 1849. godine.

⁷⁰ Denkstein, Alphons, podmaršal (umro 1891), počasni građanin sl. kr. grada Zagreba, glavni adutant bana Jelačića.

⁷¹ Bužan, Herman, pravnik i političar (1800-1862), vatreni pristaša narodnog preporoda, a na Požunskom saboru 1844. brani prava Hrvatske od mađarskog presizanja. Godine 1848. predstojnik je povjerenstva za ukidanje kmetstva.

⁷² Topalović, Mate, svećenik, pjesnik, ilirac i vatreni rodoljub (1812-1862). Djelovao uz Lj. Gaja na izradi hrvatskog pravopisa.

Posljedak viećanjah u ovom Vieću bijaše carska diploma od 20. listopada 1860, kojom se je sadanji cesar odrekao vladanja absolutnoga;

c) u zagrebačkom saboru godine 1861, imenito onaj govor, u kojem je pomenuo, da je providnost Božja rješitbu pitanja istočnoga stavila na dnevni red,

d) u concilu rimskom, o kojem govoru pisale su i ilustrirane njemačke Novine "*Uiber Land und Meer*", i doniele sliku biskupovu,

e) kada su mu u Zagrebu, mislim godine 1861, stanujućemu u biskupskom dvoru, Zagrebčani napravili bakljadu, i kad je on sa prozora zahvaljujući se bio napomenuo, *da će još i pepeo njegov odisati rodoljubljem*.

Ove riječi ostadoše mi tako čvrsto usadjene u mojoj pameti, da ih nikada neću zaboraviti.

f) darovnice svekolike povodom osnutka sveučilišta itd. a tako

g) uspomenicu povodom gradnje u Djakovu (ne mogu se baš sjetiti, koje?), gdje je bio pomenuo, da ono, što je darovao, ostaje tajnom *sicuti imus in fundamento lapis* (Ipsissima verba)⁷³.

itd. itd.

Budući životopis biskupov u uzkom savezu sa životopisom bana Jellačića, pitam: Je li izgleda, da bude izdan životopis Jellačićev, jer ako ne bude, ostat će velika praznina u našoj povjestnici; a dok nismo sasvim izumrli iz one burne godine 1848., usudio bih se već sada u tu svrhu naglasiti važnija momenta:

a) iz njegova govora inštallacionalnoga (Caeteris exmissis)⁷⁴ "*Na stran dakle sa samosiljem magjarskim*" "*Hinweg also mit der magyarischen Zwangsherrschaft*"⁷⁵ (Actenstücke pag. 30). Ova jedina izreka bila bi dovoljna, da mu se spiše osobit životopis. Šteta, što onih slobodnijih danah, kad mu bje podignut spomenik, nitko nije o tom pobrinuo se, da se na podnožju toga spomenika ukleše ova njegova doista lapidarna poruka Magjarom! – ali ima toga još i više,

b) bio je po Saboru hrvatskomu imenovan diktatorom, i kao takav sankcionirao je tiskovni zakon, skovan po zagrebačkom kanoniku Mojsesu, a kašnje postavšemu biskupu Bistričkomu (Neusohl) u Slovačkoj, na koju stolicu promaknuo ga je nitko drugi, nego djakovački biskup Strossmayer

---

⁷³ *kao najdonji kamen u temelju* (ovim riječima) (lat.)

⁷⁴ *ispunjavajući ostalo* (lat.)

⁷⁵ HDA, Zapisnik Sabora Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije održanog 5. i sljedećih dana mjeseca lipnja i srpnja godine 1848. u Zagrebu.

(kako? o tom ustmeno, jer bi me odvelo na daleko, da stanem pripovjedati (Aktenstücke Art. XXI, pag. 49. i Art. XXXV, pag. 210),

c) bio je Manifestom od 10. lipnja 1848 *kassiran*, i cesarskim ručnim pismom cara Ferdinanda od 4. rujna 1848 (koje pismo ja sam mu glavom nosio u Zagreb) (Aktenstücke pag. 130 a linea 2) opet uzpostavljen; o svem ovom na drugom mjestu,

d) nije htio na Blatskom ugarskom jezeru poći na ladju-parnjaču nadvojvode i palatina Štefana⁷⁶, ter i *Alterum Ego-a* kralja Ferdinanda, kad je onamo bio pozvan po istom. On bi bio i pošao tamo, da ga nisu zaustavili officiri njegovi, budući na ladji vijala se samo zastava magjarska,

e) što je odgovorio magjarskomu ministru predsjedniku grofu Battyani-u⁷⁷, kad je ovaj 1848. došao u Beč k banu Jellačiću, da š njim ugovara o pomirbi.

Kada je t.j. Battyani bio obrekao banu, da će Ugarska u sve privoliti, štogod bude Hrvatska želila, samo neka puste u miru dualizam i nëmagjarske narodnosti u Ugarskoj, a ban mu odvratio, da on samo na temelju naputakah, dobivenih od Sabora hrvatskoga, može š njim ugovarati (Aktenstücke pag 49), reče mu Battyani, da neima mjesta dalje ugovaranju, i tad rastanu se oni napeto i kaštro jedan od drugoga, i kad je Battyani pri odlasku dobacio banu: "*A dieu! Wir sehen uns an der Drau*"⁷⁸, odgovori mu ban isto tako odlučno: "*A dieu! Wir sehen uns an der Theis*"⁷⁹. Ne znam, jeste li ob ovom sastanku i razstanku ikada prije što čuli ili možebit u banovih pismih čitali; a da je tako bilo, živa je istina, koju mi je malo za tim Ožegović pripovjedao, koji opet dočuo je to od sama bana Jellačića,

f) bio je po ubitstvu grofa Lamberg⁸⁰ (Aktenstücke pag. 140) imenovan vrhovnim vojnim zapovjednikom i opunomoćenim kraljevim povjerenikom u svih zemljah krune ugarske *als Stellvertreter unserer königlichen Majestät*⁸¹ (pag. 141, točka 5) itd., i ovo bijaše vrhuncem časti i veličine Jellačićeve,

g) kad je ban Jellačić sa svojom vojskom bio se približio Brucku na Litavi pa i prešao na tako zvani teritorij austrijanski, pošalje bečki Reichstag, kojemu je,

---

⁷⁶ Stjepan, austrijski nadvojvoda (1817-1867) te ugarski palatin 1847-48. Nakon neuspjelog pokušaja mirenja bana Jellačića i ugarskog ministarstva, odriče se časti palatina i emigrira iz zemlje.

⁷⁷ Batthyány, Lajos (Ljudevit), grof (1806-1849), predsjednik prvog ugarskog ministarstva. Nakon neuspjeha mađarske revolucije, osuđen je na smrt i strijeljan 6. listopada 1849.

⁷⁸ "Zbogom! Vidjet ćemo se na Dravi".

⁷⁹ "Zbogom! Vidjet ćemo se na Tisi".

⁸⁰ Lamberg, Franz Philipp, grof (1791-1848), podmaršal, divizijski zapovjednik u Požunu u vrijeme revolucije. Car ga 1848. imenuje civilnim i vojnim komesarom u Ugarskoj, ali je ubijen kad je pokušao preuzeti vlast.

⁸¹ *kao namjesnik našeg kraljevskog veličanstva* (njem.)

ako se ne varam, tada predsjedao Poljak Smolka⁸² mjeseca listopada 1848. osobitu deputaciju k Jellačiću s nalogom, neka smjesta ostavi teritorij austrijski. Ban pusti preda se ovu deputaciju, i kad mu očitova svrhu, u koju bje poslana k njemu, odvrati joj Ban odrješitim glasom vojničkim: *"Auf dem oesterreichischen Boden kenne ich keinen Unterschied zwischen dem k.k. Militär. Meine Soldaten lagern im freien, belästigen niemenden, bezahlen im Baaren, was sie requiriren; im Uibrigen gibt mir der Donner der Kanonen meine Marschroute"*⁸³. Tako se razidje ta deputacija s Banom, neopravivši baš ništa, osim onoga, što je Bana vidjela.

h) kad je koncem listopada 1848. bio Beč savladan, podieli car Ferdinand banu Jellačiću velekrst reda Leopoldova, i u carskom ručnom pismu, koje je bio donio i *Abendblatt der Wiener-Zeitung*, stajaše: *als ein Zeichen meiner dankbaren Anerkennung*⁸⁴; a kad mu ruski car Nikola I. bio podielio velekrst reda Aleksandra Nevskoga, pisao mu je osobito pismo (takodjer proglašeno u *Wiener-Zeitungu*), da ga je pomno pratio, odkako je prešao preko Drave, ali kad je okrenuo pod Beč, da ga je to zadivilo (*Ihre talentvolle Schwenkung nach Wien hat meine Bewunderung erregt*⁸⁵) itd. mislim, da sam ovako čitao. U ostalom, ako je ovo pismo Nikolino sačuvano, vidit će se iz njega, što i kako je bilo pisano,

i) kad se je pruski kralj Vilim I.⁸⁶ svadjao s našim carem i kad ih je u Olomucu mirio ruski car Nikola I., mislim godine 1849 ili 1850, tad je ruski car banu predstavio svoje sinove Gjuru prestolonasljednika i Aleksandra, i tako ga odlikovao,

k) kad je odstup cara Ferdinanda sa prestolja odnosno po prenosu prestolja sa careva brata Franje Karla stupio na carski prestol sadanji cesar i kralj Franjo Josip I., onda je ban Jellačić podpisao tu odstupnu odnosno nastupnu izpravu, koji čin Jellačićev imade veliku znamenitost za Hrvatsku u političkom smjeru (ova izprava mogla bi se pronaći ili u našem zemaljskom arhivu ili pako u bečkih novinah od mjeseca prosinca 1848; vidi ob ovoju izpravi i moje Aktenstücke, Anhang pag. 18.),

l) bio je nakon dugih vremenah prvi od banovah, koji je u istinu bio i ban Dalmacije, i gouverneur Riečki, pa i Medjumurja /u pogledu Medjumurja vidi

---

⁸² Smolka, predsjednik bečkog Gradskog vijeća i poslanik Austrijskog sabora u vrijeme revolucije u Beču 1848.

⁸³ "Na austrijskom tlu ja ne poznajem nikakvu razliku u odnosu na carsko-kraljevsku vojsku. Moji vojnici taboruju na otvorenom i nikoga ne uznemiravaju, plaćaju u gotovini sve što oduzmu; uostalom, meni moju maršrutu određuje grmljavina topova".

⁸⁴ *kao znak moga priznanja sa zaoblalnošću* (njem.)

⁸⁵ Vaš zaokret prema Beču dostojan nadarenog vojskovođe pobudio je moje divljenje.

⁸⁶ Vilim I. Hohenzollern, pruski kralj i njemački car (1797-1883), kao princ sudjeluje 1848-49. u gušenju revolucionarnog ustanka.

Aktenstücke pag. 234, gdje se Medjumurje nalazi utjelovljeno Źupaniji varašdinskoj.

Moći je o Jellačiću, što se tiče njegova političkoga držanja reći ovako ili onako, ali rodoljubje ne može mu se poreći, iz ljubavi pako k narodu proižiču sve ostale krieposti, koje rese svakoga rodoljuba, pa bio ovaj Hrvat ili Magjar ili baš čak i Kinez, a svaki narod, koji štuje svoje zaslužne muževe, štuje i sám sebe.

Što je ovdje rečeno o banu Jellačiću, dade se uporavit i na biskupa Strossmayera. Nije bo se rodio, koji bi svim ugodio, i nepobitna je istina, da bi se svaki drugi pa i veći narod doista ponosio ovimi muževi.

m) Pisao je njekom sgodom vrlo znamenito pismo o Magjarih, o kojih se izrazio, da bi ih trebalo izkoreniti. Ovo je pismo, sjećam se dobro, bilo tiskano u Pesther-Lloydu Falkovu, ako se ne varam, za ustanka Ljubibratićeva⁸⁷ u Hercegovini; ja taj broj Lloyda imadem pohranjen medju svojimi spisi, pa ću ga potražiti i predati u knjižnicu akademijsku.

Imade toga još koješta za životopis Jellačićev, pa s toga valja tražiti i sakupljati, dok se još dade, pa bilo samo donjekle, jer ćemo s vremenom težje doći do podatakah potrebnih, a bez ovih neima životopisa. Jugoslavjanskoj akademiji dolikuje prije svega, da pokrene ovo pitanje, kao što ne dvojim nimalo, da će ista u svoje vrieme spisat i obielodaniti čim podpuniji životopis svojega osnivatelja i pokrovitelja biskupa Velikoga⁸⁸.

Ta već ovima dvima životopisima moćno bi se uzkrisio duh godine 1848., i mi bi povratili se malo po malo k idealu, koji nas vodijaše burnih onih vremenah, a to bi bio velik napredak.

Ja evo već 62 godine bavim se politikom, i nastojao sam svagda, da si stvorim osobita načela, koja su me pri prosudjivanju pitanjah političkih dosada vazda sigurno vodila; k tomu u mojoj dobi, gdje ću do 3 mjeseca stupit u 80. godinu života svojega, pa i imao priliku, koješta viditi, čuti, čitati i naučiti se, ter i sám mozgati, nisam političar čuvstva već političar hladnokrvan, i moja politika, nazivali ju ljudi plitki, Kirchthurmpolitikom Pejakovićevom, dosada se je vazda pokazivala prokušanom, ako se i nisam bio upustio u pisanje članakah političkih po novinah kojekakovih.

Pitanja politička, a tih će biti, dokle bude i narodah na svietu, poglavito su pitanja moći; moć pako ne stiče se jeftinim piskaranjem po novinah, već

---

⁸⁷ Ljubibratić, Mićo (1839-1889), iz starog hercegovačkog plemena Ljubibratići, koje potječe iz 14. st. Bio je tajnik Luke Vukalovića, s kojim odlazi u Rusiju 1865, no ubrzo se vraća u Beograd. Sudjelovao je 1875. u ustanku u Hercegovini. Nakon ustanka bez uspjeha pokušava u Hercegovini osnovati stranku za kneza Milana.

⁸⁸ Biskup J. J. Strossmayer.

sveudiljnim i neumornim radom oko razvijanja silah kako duševnih tako i tjelesnih u ljudih pojedinih i čitava naroda; narod pako, koji ništa ne zna i ništa neima, koji neima ideala pa i ponosa narodnjega, neka se okani politike, neka se uhvati pluga i motike, da se barem kruhom hrani, a politiku neka prepusti onim, koji su tomu dorasli.

Gdje bi bio naš narod, ili barem pretežniji dio našega naroda, da smo onom intenzivnosti radili za svoj boljak onako, kako to počesmo raditi znamenite godine 1848, kad smo, prem maleni i neznaćni, čudesa počinjali i svijet nam se divio!

Da i ja sa svoje strane prije svoje smrti što god doprinesem k probudi toga duha od godine 1848., nakan sam pa i voljan dat tiskati u drugoj izdatbi svoje "*Aktenstücke*", budući ta knjiga obilatim vrelom toga duha, koje spise umnožio bih podatci kašnje pribavljenimi. Ništa ne čini, što je ta knjiga pisana jezikom njemačkim, koji će još dugo kod narodah austrijskih, izim naroda talijanskoga, dakle i kod samih Magjarah, koji se grade, da sačinjavaju državu, ostati jezikom prosvjetnim. Komu nije s voljom, da je ta knjiga pisana njemačkim jezikom, a morala se je u istom pisati, budući poglavito namienjena informaciji krugovah mjerodavnih, koji su odlučivali našom sudbinom u ono doba, taj neka ne požali truda, pa neka ju izda na jeziku hrvatskom, ja ću mu biti u velike zahvalan. Dakako, da u toj umnoženoj izdatbi ne bi smjelo faliti pismo nadvojvode Ivana o kandidaturi bana Jellačića, kao što ne bi smio faliti i sud njegov, da su Hrvati imali pravo, kad su se oprli Magjarom, koji su perfidni (*Aktenstücke* Art. XIX, pag. 46); a ovakov sud, izrečen po istom, kao postavljen u posredniku između nas i Magjarah mnogo važi.

Ne bi u toj knjizi nadalje smjela faliti dva ručna pisma sadanjega cesara Franje Josipa, protupodpisana Kulmerom a upravljena na bana Jellačića d^{uo} Holomuc od 31. ožujka 1849, od kojih prvo govori o budućem ustrojstvu Krajine vojničke, a drugo krajišnikom poklanja dug njihov od jednoga milijuna četiri sto dvadeset i četiri hiljade forintih 51 7/8 kr. za razdieljeno im žito i sjeme, a mogla bi se umnožiti i drugimi podatci, ako bi ih možebiti našao u knjižnici jugoslavjanskoj.

Ova dva ručna pisma već su po tom znamenita, što ih je, i to jedina, kontrahirao sám Kulmer, koji je tek kašnje po proglašenu ustavu oktroiranu od 4. ožujka 1849⁸⁹ kao hrvatski ministar supodpisivao sve patente i cesarske naredbe s ostalimi ministri državnimi. Ova dva ručna pisma dobio sam onomadne, ista bijahu na svoje vrijeme po magistratu petrinjskom *more solito*

---

⁸⁹ Oktroirani ustav od 4. ožujka 1849, donesen za cijelu Monarhiju, kojim se između ostalog raspušta i Austrijski sabor, službeno je proglašen u Hrvatskoj 6. rujna 1849.

publicationis znanja radi priobćena ladicam cehovskim, dakle i cehu krojačkom, odakle ih je dobio čovjek, koj mi ih uruči; a isto tako mogao bi se uvrstiti i zapisnik srbske narodne skupštine u maju 1848. obdržavane (dakle prozване: Majske⁹⁰), koja je bila zaključila ustrojiti vojvodovinu srbsku i stupiti u savez s trojednom kraljevinom (Aktenstücke, Art. VII., pag. 34).

Ja sam stopram kašnje, kako već izdadoh svoje Aktenstücke, dobio bio taj zapisnik o Majskoj skupštini, dakle ne mogoh njim učiniti nikakove porabe, pak ga dadoh pokojnomu zagrebačkomu gradskomu načelniku Matiji Mrazoviću⁹¹, koji mi reče, da je nakan, sve važnije spise od godine 1848. izdati hrvatskim jezikom; ali ta njegova knjiga ne ugleda nikada biela dana, a ja ostadoh bez toga zapisnika, i sada evo stopram nakon 49 godina ne mogu ga nikako dobiti, prem se toga radi pa i opetovano obratih na njekoje znance u Srijemu. Može biti ga imade knjižnica akademijska; to će Vaša Presvietlost najbolje znati, i tad mogao bih si ga prepisati i prevesti na njemački, da ga, ako dodje do toga, uvrstim u drugu umnoženu izdatbu te moje knjige, a tom prigodom pridao bi banovoj hrvatskoj posloviци: "Što Bog daje i sreća junačka" i cirilski po banu spisano, da Srbi vide, da je ban Jellačić znao pisat i cirilski. Ovo mi se pako čini tim nuždnije baš u ovo doba, gdje Srbi pokazuju volje s Hrvati braniti zemaljska naša prava državna, i gdje će oni usljed dogodjajah kod kongressa srbskoga sbivših se, nehotice morat se osloniti na Hrvate.

Nego prije, nego što bih počeo tiskati tu knjigu, pisao bih Akademiji jugoslavjanskoj, ne bi li ona može biti na se uzela drugu izdatbu te moje knjige, u kojem slučaju ustupio bih joj uz primjerenu odštetu svoje pravo authorsko, sve priloge ujedno s matricami.

Da druga izdatba te knjige ugleda svietlo, radja se sve to veća potreba; ciela naklada od 1861. razpačana je; mnogi ju traže, a ne mogu je dobiti, jer je neimam; a drugo, po zaključku bečkoga Reichsratha, da usvaja osnovu adresse po grofu Diedusziczkom, sastavljenu na principu foederativnom, postao bi toj mojoj knjizi priklopljeni *Programm zur Konstituierung des oesterreichischen Kaiserstaates nach dem Prinzipie der Konstitutionellen Freiheit und der nationalen Gleichberechtigung* aus dem Jahre 1848 von Og. Ostrožinski⁹² aktualnim, i nazori u istom razvijeni dobro bi došli onim, koji se budu bavili ovim

---

⁹⁰ Srpski narodni sabor zasjedao je od 13. do 15. svibnja 1848. u Srijemskim Karlovcima.

⁹¹ Mrazović, Matija, političar, odvjetnik i publicist (1824-1896), tajnik podbana Zidarića (1849), prvak Narodne stranke, a u razdoblju 1879-81. zagrebački gradonačelnik.

⁹² *Program za uspostavu austrijske carevine prema načelu ustavne slobode i nacionalne ravnopravnosti iz god. 1848. od Ostrožinskog.*

Utješenović Ostrožinski, Ognjeslav, književnik, ilirac (1817-1890). Ban Jellačić ga 1848. imenuje članom Bojnog odsjeka Banskog vijeća, a član je i Odbora za uređenje krajina.

pitanjem, a treba da znadete, da su ga za sada pokojni Metell Ožegović i kancelar Mažuranić⁹³ bili svestrano dobro prorešetali prije, nego su ga meni dali, da ga štampam, a kad je opet znano, da su Metell i Mažuranić bili mu autori, dobit će tim veću vrijednost i cienu, i da ga je O. Ostrožinski (Utješenović), kao izvrstan stylista njemački, samo redigirao.

Kako je vidjeti, spremaju se velike promjene i u našoj cesarevini i na Balkanu; stanje sadanje ne samo u nas već i po celom svijetu biva sve to-nesnosnije, i narodi tjeraju se već do sdvojnosti, a nitko neće da uvidi, da nad sudbinom i ljudih pojedinacah i čitavih narodah bdije providnost Božja, koja sobom donosi, da svagdje vlada pravda i pravica. Neću reći, da ti veliki dogodjaji mora da uzsliede odmah ili buduće godine; podielit će se Turska pak bilo nakon 10 godinah i na njoj će se obistiniti, da providnost Božja napokon kazni svaku nepravdu, akoprem i kasno, po onom: "*Lento gradu ad vindictam sui divina procedit ira, tarditatemque gravioribus animadvertit suppliciiis*"⁹⁴; ovu istinu naučio sam u školi prije 60 godinah, pak se osvjedočio tijekom 79 godinah dobe moje, da tako i nikako drugačije mora da bude.

Eno nam žalostna primjera u Turskoj, kojoj već u zenithu njezine slave i moći rodi se osvetnik Rus, koji od tolikih godinah kvaca ju neprestano, i neda joj mira i oduhe, dok ju ne uništi. Tako bo pravda Božja sobom donosi. Kako Turci nisu nimalo marili za pravo i pravdu, kad su drugim narodom ni krivim ni dužnim otimali njihove zemlje, tako isto sada drugi rade s Turci, *kako došlo tako prošlo; kako pravo tako zdravo; male parta male dilabuntur* ili baš i njemački: *wie gewonnen, so zerronnen* sve to na jedno izilazi; samo ne valjaju načini i sredstva, da tobože velevlasti, pravilnije pako Rus, koji kolo vodi u tom areopagu, služi se nemoralnim sredstvom, da pod zaštitom nesmisla i nakaze vješto izhitrene, t.j. pod *zaštitom toga tobožnjega suvereniteta i cielokupnosti Turske* reforme uvodi u Turskoj. Ako je Turska samostalna i još nezavisna država, akoprem, kako tvrdi englezki premier Salisbury⁹⁵, samo nominalno i po milosti velevlastih, tad bi barem logika ako nê pravda sobom donosila, da reforme izvodi sama Turska, da mir s Grčkom sklapa sama Turska, a ne velevlasti; ali jok, velevlasti a Rusija im na čelu drže se perversnoga načela, koj je jačji, taj kvači, pa upadaju tako u onaj isti grieh, u koji je upala bila i

---

⁹³ Mažuranić, Ivan, književnik, pjesnik, "ban pučanin" (1814-1890). Oduševljen idejama hrvatskog prepodrođa. Ban Jelačić ga postavlja za generalnog prokuratora za Hrvatsku i Slavoniju, a zatim postaje državni nadodvjetnik. Sudjeluje u radu Sabora 1861. te postaje kancelar, a 1873. ban. Autor je čuvenog epa Smrt Smail-age Čengijjica.

⁹⁴ "Božja srdžba sporim korakom postiže svoju pravdu i što je sporija, jačom kaznom udara".

⁹⁵ Salisbury, Robert Arthur Talbot, Gascoyne-Cecil, marquis of, britanski političar (1830-1903), na položaju premijera 1885, 1886-92. i 1895-1902.

Turska, kad je, još jaka i moćna, ne pitajući, što pravo i pravda sobom donosi, pozivala za imetkom svakoga svojega slabljega susjeda. U kratko: Nastalo je vrijeme, gdje će se obistinili proricanje jednoga političara u *Augsburger Allgemeine Zeitungu* od godine 1842, koji doslovce ovo piše o Turskoj: *„Die Türkei wird so lange bestehen, bis die Grossmächte über die Erhaltung uneinig oder über die Theilung einig sein werden“*⁹⁶, i, kako je vidjeti, nastale su obje alternative; nitko se više ne brine za Tursku; a kako je vidjeti, doskora će se početi dieliti ostavština toga bolesna čovjeka po izjavi cara ruskoga Nikole I. (*der kranke Mann*⁹⁷), kako ga englezkomu poslaniku Seymuru u Petrogradu još godinah četrdesetih sgodno označi, samo što u sadanje doba pitanje tursko ili orientalsko dobiva širje značenje, jer se po shvaćanju Rusah proteže od Japana preko Kine u Europu, i zahvaća gotovo Aziju svukoliku, kao što faktično vlada Rus i u Europi i u Aziji, pa bilo to komu drago ili ne bilo, a za Magjara se ni ne pita pri tom; a zašto, jer je Rusija jaka i moguća, a ovo valja u pitanjih političkih. Ne idu li najglavniji vladari europski k Rusu na dogovore, pa što drugo znači napitnica prigodom posjeta našega cesara Franje Josipa u Petrogradu: *„Wir sind einig über die letzten Endziele“*⁹⁸ itd. itd., a koji su to posljednji ciljevi, ne rekoše nam ništa; a što drugo znači uvjerba njemačkoga cara Vilima II.⁹⁹, da će tojest on podupirati (politiku) cara Nikolu II., i o bok mu stajati, prem trojni savez Bismarkov¹⁰⁰ imadijaše se u prvom redu uporabiti na Francezku a u drugom na Rusiju. Oprostite, što sam se dulje pozabavio pri ovoj točki; činjah bo to naumice, i sada idem, da kraju privedem ovo moje pismo, pominjući još i ovo:

a) da je Jellačić, postavši od krajiškoga pukovnika banom i gjenral-majomrom, preskočio 40 pukovnikah-prednikah, da je zatim za 3 dana postao F.M.L. (*Feldmarschall*¹⁰¹), a za 14 danah bio promaknut na čast zapovjedajućega gjenerala Krajine vojničke, ter da je nakon jedne godine bio uzvišen na čast F.Z.M. (*Feldzeugmeister*¹⁰²), karijera, kakovom se ne može podičiti nijedan officir, odkako postoji cesarevina austrijsanska;

b) da je, ako se dobro sjećam, godine 1854 prigodom vienčanja sadanjega cesara Franje Josipa uzvišen u stališ grofovski i ovo grofovstvo protegnuto na njegova dva brata Gjuru i Antuna i njihove potomke, ter da je prigodom,

⁹⁶ „Turska će postojati tako dugo dok se velike sile ne mogu dogovoriti o njezinu održanju ili o podjeli“.

⁹⁷ *bolesan čovjek* (njem.)

⁹⁸ „Mi se slažemo oko krajnjih ciljeva“.

⁹⁹ Vilim II. Hohenzollern, pruski kralj i njemački car (1859-1941), vladao od 1888. do 1918. Tijekom vladanja sukobio se s Bismarckom i prisilio ga na ostavku.

¹⁰⁰ Bismarck, Otto Edward Leopold, knez, njemački državnik (1815-1898).

¹⁰¹ *podmaršal* (njem.)

¹⁰² *artiljerijski general* (njem.)

kad je car u oči svojega vienčanja sa svojom zaručnicom Jelisavom ulazio u Beč, Jellačić ban u svojoj banskoj gala odjeći uz kola cesareva jašio s golom sabljom u ruci. Ja sam ga takova na svoje oči vidio;

c) da mu je u Zagrebu na trgu Jellačićevu (njekadanjoj pijaci harmica zvanog, od magjarskoga harmincz=30) podignut prekrasan spomenik¹⁰³, za koji je sadanji cesar Franjo Josip dao znatnu svotu novaca i mjedeni materijal iz cesarske ljevarnice u vrijednosti od 40.000 for. Glasoviti umjetnik Fernkorn¹⁰⁴ ljevao je taj spomenik, kao što je ljevao i onaj spomenik sv. Gjurgja na trgu Zrinskoga, koji sam ja bio od istoga umjetnika Fernkorna, ako se dobro sjećam, za 2500 for. kupio pokojnomu zagrebačkom arcibiskupu i kardinalu Hauliku (blage uspomene) za njegov park Jurjaves ili po starinski Maksimir zvani.

Samo šteta, što onih slobodnijih danah, kad su još Hrvati nješto vriedili, nije na podnožju uklesana ona lapidarna izjava Banova iz njegova govora inštallacionalnoga: "*Na stran dakele sa samosiljem magjarskim*" *Hinweg also mit der magyarischen Zwangsherrschaft* itd. (Aktenstücke pag. 30, II. a linea), da ovako bude jasniji njegov gled prema sjeveru t.j. Magjarskoj, kao da ondje ima nješto tražiti.

d) njekadanja Otočka krajiška pukovnija imade na sve vieke nositi njegovo ime, kao vlasnika (Inhaber-a) te regimente;

e) da je ujedno s Radetzkim¹⁰⁵ i Windischgraetzom¹⁰⁶ od sadanjega cesara Franje Josipa dobio dar od 400.000 for., i za te novce si kupio imanje Novi Dvori, gdje leži sahranjen u raci osobitoj; itd. itd.

Kako već pomenuh, sve ove navode trebalo bi podkriepiti izpravami; pa kad bi se za tu knjigu životopisnu po osobitu kojem vještaku dao u čelik urezati onaj njegov spomenik i ona njegova slika u narodnom odielu, koje (mimogred budi rečeno) ja sam mu donio iz Beča, ter koje čuva se u zagrebačkom Narodnom muzeju, a šivao ga njeki krojač u Beču imenom

¹⁰³ Spomenik izliven u bronci predstavlja bana J. Jelačića, kako odjeven u narodnu odoru, jaše na konju s isukanom sabljom u ruci usmjerenom prema sjeveru, što simbolično znači prema Mađarima. Nakon ponovnog postavljanja spomenika bana Jelačića 1990. godine, banova isukana sablja okrenuta je sada prema jugu.

¹⁰⁴ Fernkorn, Anton Dominik, bečki kipar (1813-1878), izradio spomenik banu Josipu Jelačiću, svečano otkriven 16. prosinca 1866. na današnjem Trgu bana Josipa Jelačića.

¹⁰⁵ Radetzky von Radetz, Johann Wenzel Anton Franz Karl, grof i c. kr. maršal (1766-1858). Tijekom rata 1848-49. kao vrhovni zapovjednik austrijskih snaga porazio u sjevernoj Italiji ustaničke snage, a u kolovozu 1849. pokorio pobunjenu Veneciju.

¹⁰⁶ Windischgrätz, Alfred Candid, knez i c. kr. maršal (1787-1862). U lipnju 1848. guši revolucionarni pokret u Pragu i biva imenovan vrhovnim zapovjednikom svih austrijskih postrojbi, osim onih u Italiji, na čijem je čelu maršal Radetzky. 31. listopada 1848. guši revoluciju u Beču, a do opoziva 12. travnja 1849. vodi rat protiv Mađara.

Gibatsch, rodom Hrvat, stanujući u kući pokraj *Stock am Eisenplatz* blizu crkve katedralne, pa i preselivši se kašnje u Zagreb petdesetih godinah, ne bi li moćno djelovala ovakova knjiga u narodu i uzkrisavala duh godine 1848?

Oprostite Presvietli Gospodine! što sam možebit i odviše skrenuo s pravca, koji imadijaše sliediti ovo moje pismo. Ja se upravo bojim, da Vam ne dosadim ovim mojim gotovo bezkrajnim pismom, rado bih sam, da Vam kažem sve i sva, jer Bog zna, hoće li mi ikad više biti sudjeno pisati Vam o sgodah ovih i ovako obširno, a ne bih rad, da ono, što ja znadem, legne sa mnom u grob i bude izgubljeno za poviest naroda našega. Kaogod što sam svoje misli, pobrkane u pameti mojoj, ovim pismom sveo u neki oblik, tako želim ne samo ovomu svemu, već i ostalomu, što znadem o toj važnoj godini 1848, i o muževih, koji su radili u to kobno doba, dat opet drugi oblik, kad stanemo ovdje raditi u odboru, i pri tom poslu mislim, da bi valjalo postupati sustavno po stanovitu programu. Odbor ovaj bi sastojao iz professorah Matije Kovačevića, D^{ra} Josipa Turića, katoličkoga kapelana Josipa Akšamovića¹⁰⁷ i mene, i tude bi se zapisnički bilježilo sve, što bih ja pripovjedao, i stajali bi u savezu s Vami, jer kako ja prosudjivah amo tamo, ovaj put razbistre činjaše mi se najshodnijim i najpraktičnijim, kad već nisam mogao glavom doći u Zagreb, da razvidim, što već ima knjižnica akademijska.

Sada, kad imadete ovo moje pismo, u kojem naći ćete toga koješta, možete spokojno čekati rád toga odbora. Ovo, što razbistrih, razbistreno je, pa da baš sutra umrem, jer ne bi s menom leglo u grob, a kako danas stojimo, priznajem i sám, da ja jedini bio sam kadar toga i toliko razbistriti.

Vi ćete meni oprostiti, Presvietli Gospodine, ako se s ovim kapelanom posebice ovdje pozabavim i Vam ga toplo preporučim, kao što ću ga toplo preporučiti i njegovu nadpastiru duhovnomu, mojemu staromu znancu arcibiskupu Posiloviću¹⁰⁸. On je vrlo darovit i marljiv, i sprema se, da poput Kačića opjeva pad Carigrada, što je liepo i hvalevriedno, i, premda je u tu svrhu sakupio obilato gradivo, neće biti suvišno, da mu i Vi u pomoć pritečete sa svoje strane. Ja sam mu obrekao, da ću Vam pisati i preporučiti ga, a kad oko 10. listopada o.g. dodje u Zagreb, da položi izpit župnički, doniet će za Vašu Presvietlost od mene pismo osobito, i tom sgodom upoznat ćete se s njim pobliže. Ja sam već prije 8 danah, kad je u mene bio g. professor Mohr, i donio mi osobit pozdrav od nekadanjega mojega miloga saučenika,

---

¹⁰⁷ Akšamović, Josip, petrinjski kapelan, kasnije novogradiški vjeroučitelj.

¹⁰⁸ Posilović, Juraj, nadbiskup zagrebački (1894–1914). Kao senjski i modruški ili krbavski biskup (1876–1894) zauzimao se za prava glagoljaša i glagoljice, a u vrijeme dok je bio nadbiskup u Zagrebačkoj nadbiskupiji dovršena je obnova prvostolnice (1898).

kanonika Mikice Horvata¹⁰⁹, ter je i u rodu s istim prečastnim gospodinom, imavši za suprugu kćer pokojne sestre njegove, udove Smodekove, njega zamolio, neka Vam uruči ono u mojem prvom pismu pomenuto djelo Metella Ožegovića, posebice odtisnuto iz političkoga lista bečkoga "Zukunft", a molio sam ga i to, da Vas u moje ime, što može toplije zamoli, da biste se Vi potrudili k budućim izpitateljem Akšamovićevim, tojest: preč. gg. kanonikom Hangiju¹¹⁰, Leberu¹¹¹, Baronu¹¹² i Suku¹¹³, ter i sa svoje strane svratili pozornost ove gospode na ovoga nade punoga kapelana, dočim im ga i od moje strane ima preporučiti g. prof. Mohr, budući ja osobno poznan s Hangiem (Petrinjcem) i s Leberom, koji je ovdje kapelanovao u ono doba, kad sam se iz Beča godine 1869. preselio u Petrinju. Moguće da ću i ja sám u to doba oko 14. listopada doći u Zagreb pa odtud s Akšamovićem odtisnut se u Djakovo, da posjetim biskupa, koji me opetovano zove, da ga pohodim.

Pri napomeni biskupa padè mi na um iznenada, da bi Vam imao razbistrit i to, zašto dalmatinski izaslanici ne dodjoše u Zagreb, da se o savezu s Hrvatskom posavjetovaju, kako to odredjivaše Oktroirani ustav od 4. ožujka 1849, imenito § 73. toga ustava (Aktenstücke pag. 192), ali mrzi me pismeno to činiti, jer bi sám ovaj predmet zapremio prostor barem od 1/2 arka, pa ipak moram da to učinim, da vidite, kako se je perfidno s nami postupalo.

§ 73 toga ustava govoraše o tom savezu. Kada se je u Hrvatskoj već bio uveo ovaj darovani ustav, i kad se je Schmerling¹¹⁴ bio požurio, da na harmak uvede u život ustanove toga ustava, moglo se je pravedno očekivati, da će se u život privesti i ovaj § 73 o toj blaženoj spojitbi Dalmacije, da će se, zadržavši osobite inštitucije (*eigenthümliche Institutionen*¹¹⁵) (čudna klauzula, a izrazi doista nebulosni), nego unutar saveza s carstvom, utvrđjena ovim ustavom državnim, u podpunoj neodvisnosti od kraljevine Ugarske (sic!) itd., da će se rekoh, ta gospoda požuriti, da ka kraju privedu taj savez. Ali jok! perfidia vazda o zlu snuje, prevejanost svabska podje drugim putem. U Reichsrath-u, rođenu patentom od 26.2.1861¹¹⁶, ne bijaše još Madjarah,

¹⁰⁹ Horvat, Nikola, kanonik (1823-1911).

¹¹⁰ Hangi, Ivan, kanonik (1847-1919)

¹¹¹ Leber, Pavao, kanonik (1844-1919).

¹¹² Baron, Gustav, kanonik (1847-1914), rektor Bogoslovnog sjemeništa.

¹¹³ Suk, Feliks, kanonik (1845-1915), prvi predsjednik Hrvatske poljodjelske banke i urednik Hrvatskog književnog društva "Sv. Jeronim".

¹¹⁴ Schmerling, Anton, ministar predsjednik do 1865.

¹¹⁵ vlastite inštitucije (njem.)

¹¹⁶ Reichsrat ili Carevinsko vijeće, kao zajedničko zakonodavno tijelo za cijelu Habsburšku Monarhiju, uvedeno je Listopadskom diplomom Franje Josipa I. od 20. listopada 1860, a ne njegovim Veljačkim patentom od 26. veljače 1861. Ovaj Patent reakcija je na odbijanje Listopadske diplome, a njime se zapravo pokušalo uvesti pseudoustavno uređenje na centralističkim temeljima. Kako u Carevinsko

Hrvatah, krajišnikah i Erdeljčanah. Za krajišnike ne bje ni providjeno u tom patentu, ali ovi bili bi važni, da iz sabora zagrebačkoga onamo pošalju svoju braću civilnu, i tada nastade pravo cienkanje iliti pazarenje za tu Dalmaciju. Šokčević¹¹⁷ je tada bio banom aktualnim, budući ban Jellačić tjelom i duhom malaksao, i on po svoj prilici dobi nalog, da povede te blažene razprave, ali kako ne bje morala sa bečke strane, tako se izjaloviše te razprave. Hrvati, a imenito Strossmayer zahtjevaše, neka se najprije u Zagreb pozovu ti pouzdani dalmatinski, da, dogovarajući se na temelju svojega nikada neproigrana i neizgubljena ustava starodavnoga uglave najprije svoj odnošaj prema Dalmaciji, a onda istom da razgovaraju o daljnjih svojih odnošajih naprema cesarevini. Schmerling pako zahtjevaše, da Hrvati najprije dodju u njegov Reichsrath (odrekavši se tako svojega ustava starodavnoga). Pregovori ne micahu se s mjesta, nitko ne htjede da popusti; neima Madjarah u Reichsrath a niti Erdeljčanah pa niti Hrvatah, Schmerling se sveudilj tješijaše i nadijaše, da će doći, ali ih neima te neima, i kad ga podsjetiše, da mu je to krn-Reichsrath, odgovori on patetično: *„Wir können warten“*¹¹⁸. Naposljedku pretentaju nekako Erdeljčane i oni doista dodju u Reichsrath. Sada dodje opet red na Hrvate da nanovo započnu ta dogovaranja. Kad Schmerling vidje, da Strossmayer ne popušta, bude Šokčeviću javljeno, da je dalmatinskim izaslanikom naloženo, neka idu u Zagreb na dogovor. Šokčević, videći, da se stvar ne kreće s mjesta, stade Strossmayera plašiti, za Boga neka ne oklevaju ići u Reichsrath, ta Magjari već ugovaraju s Bečom preko naših glavah; Strossmayer s druge strane odlučno ostaje pri tom, da Hrvati bez Dalmacije neće ništa da rade i da ta prietnja Šokčevićeva nije ino nego *Schreckenberger* (ipsissima verba)¹¹⁹. Sve ovo pripovjedao mi je kašnje potanko i Šokčević ban. Napokon odvaži se Schmerling na popust i javi banu, da će doći ti željno izgledani izaslanici dalmatinski. Dan po dan minù, neima ih te neima, i u istinu nisu nikada ni došli u Zagreb, a to poglavito s perfidije Schmerlingove, koji u isto vrieme, kad bje Šokčeviću javio, da su dalmatinski izaslanici pozvani, neka idu u Zagreb, dade u Zadar telegrafirati, neka se nipošto ne usudjuju poći u Zagreb, i tako se razbi taj § 73 poput mjehura od sapunice, i kraj i konac bje svakomu daljem ugovaranju.

---

vijeće nisu ulazili zastupnici Ugarske, Hrvatske i Češke, patent nikada nije prihvaćen, pa je povučen 20. rujna 1865.

¹¹⁷ Šokčević, Josip, c. kr. generalmajor i hrvatski ban od 1860. godine (1811-1896). Imenovan banovim zamjenikom 1858, zbog bolesti bana Jellačića.

¹¹⁸ „Mi možemo čekati?”

¹¹⁹ *prikrivanje straha* (ovim riječima)

Kad su se Erdeljčani bili dali pretentati, te su došli u taj Reichsrath, nadijaše se Schmerling, da će i Hrvati doskora doći, ali toga ne doživi. Erdeljčani pako, koji mu se odazvaše, ne dobiše ništa, budući izgubili sve, i dan danas nisu drugo, već zemljopisni pojam, a tako bi se bilo moglo dogoditi i Hrvatom, da su išli na tanak led Schmerlingov.

Ako podsjetite biskupa, on će Vam to isto pripovjediti, kao što sam ja ovdje napisao. Dosta budi, da je ovdje spomenuta ova sгода, da ne zaboravimo na nju, a dala bi se na daleko i na široko razprestati.

Eto, kamo nas već sada odvede nedužni prevod Zippe-ova prirodopisa; a sám Bog zna, kamo će nas još odvezti, ako dugo uživimo, i toga mnogo razbistrimo; stvar je barem u kretanju.

Kad sam već kod Dalmacije, svrnut ću se i na Rieku, da znadete, što se je tamo odigralo godine 1848. Da Riecani nikad nisu bili nakloni Hrvatom, to je obće poznano, a poznat je i onaj njihov *Nessuno*¹²⁰, kad bi bili pozvani da biraju u Sabor hrvatski. Ali ovo, što ću sada pripovijetati, malo će tko znati, a ne znam, znade li to i naš vrlo povjestničar g. Tade Smičiklas.

Kad se je godine 1848. bio dignuo proti Austriji talijanski kralj Albert¹²¹, s kojim u ostalom na brzo bio je gotov maršal Radetzki, potukavši ga do noge u tri dana, i kad naši Riečki italijomani počеше se vrpolti, obnašlo se potrebno okupirati Rieku. I doista vrlo rodoljub Josip Bunjevac¹²², moj osobiti znanac i prijatelj, a zatim veliki župan Zagrebačke županije, podvrgne se toj ne baš tako lahkoj zadaći, sakupi u našem Primorju do 100 ljudi, te s tom četom, nazvanom šerežani pa kao takovi i odjeveni, uputi se iznenada na Rieku i okupira ju u istinu, ter stane Riekom i upravljati, kojom okupacijom bjehu Hrvatskoj osigurana ledja za slučaj, ako bi koj neprijatelj, imenito Magjari htjeli nas napasti sa strane mora. Kako se ova sгода dalje razvijala, ne mogu Vam kazati, ali to je živa istina, da je Bunjevac za svoj čin patriotski dobio vitežki krst reda Leopoldova, i u diplomi, izdanoj mu po našem sada vladajućem cesaru Franji Josipu, stoji osobito pomenuto, da mu se *podieljuje taj red radi zasluge, što je godine 1848. carstvu spasio Rieku*. Bunjevac pripovjedaše mi sám, da ovako glasi diploma njegova. Neka g. Smičiklas i ovo znade, ako toga može bit dosada ne bi bio od nikoga čuo, a trebalo bi, da već poradi one

---

¹²⁰ *Nitko* (tal.)

¹²¹ Karlo Albert, kralj Sardnije (1798-1849). Nakon neuspješnog rata s Austrijom 1848-49. abdicirao u korist sina Viktora Emanuela II. i odlazi u emigraciju.

¹²² Bunjevac, Josip, hrvatski političar (1797-1868). U doba narodnog preporoda u konzervativnom je krilu Narodne stranke, a 1848. je zastupnik u Hrvatskom saboru. Ban Jelačić ga imenuje povjerenikom za grad Rijeku i okolicu. Zaposjeo je Rijeku s 30. na 31. kolovoza 1848. U vrijeme Bachova apsolutizma obavlja dužnost "c.k. županijskog predstojnika u Zagrebu", a 1861. je umirovljen.

krpice na §. bb. nagodbe¹²³ dodjemo na čisto glede Rieke, i jeli ono autentično, što Šulek u svojoj knjizi: "*Naše pravice*"¹²⁴ onako dosjetno piše o tom pokrpanu §^u nagodbenom.

A što djela Žumberak, zar će isti na sve vieke visiti u zraku, neriešen, kamo da pripada, nebudući nigdje zastupan a budući vladan absolutistički. Zar je ovo pitanje tako čvrsto prikovano, da ne može smjesta. Njekako spada i ono medju ona pitanja, kakova su pitanje riečko i naš savez s Dalmacijom. Vještih li mi državnika magjarsko-hrvatsko, svabsko-kranjskih, koji ovako temeljito znadu riešiti i najškakljivija pitanja. Doista mačji kašalj bio bi Aleksandra Velikoga njegov mač, kad bi isti imao razsejci i ove uzlove političke. Ili će možda Darday iz Pešte razporiti taj mozol na separato regni corpore?!

Dà, u malo ne zaboravih u ovoj vrevi misliti nješto pomenuti i o petrinjskoj bratovštini.

Drago mi je bilo razumjeti, da i knjižnica akademijska imade nekoliko stvari o toj bratovštini, ali sve to ostaje mrtvim slovom, dok ga ne zadahnem duhom svojim, dok Vam potanko ne razjasnim, kako je to teklo, da je mene cesar sadanji godinah 1867 i 1868 poslao u Krajinu, da ustrojavam društva gospodarska poput bratovštine petrinjske, dok ne proučite reškripte ratnoga ministarstva i ne pročitate moja putovna izvješća, svako od 24 arka, ter dok ne pročitate znamenita dva pisma, koja mi je 21.12.1867 i 8.1.1868 pisao Maroičić¹²⁵, glasoviti gjeneral austrijski, za onda zapovjedajući gjeneral u Gradcu, a kašnje armadni zapovjednik u Beču, pa da im se čudite!

Tako smo mi radili, pa smo i napredovali!

I ovim, završujući ovo moje pismo, ter preporučujući se u dalju blagu Vašu naklonost i prijateljstvo, ostajem s izrazom najodličnijega i najiskrenijega počitanja

Vaš odani stari štovatelj
Stjepan Pejaković

---

¹²³ "Riječka krpica" u stvari je naknadna i na prvotni tekst zalijepljena izmjena jednog dijela Hrvatsko-ugarske nagodbe iz 1868. Tim aktom su Hrvatska i Ugarska uredile svoje međusobne državnopravne odnose, a ovom izmjenom su grad, luka i kotar Rijeka postali "posebno s ugarskom krunom spojeno tijelo" koje ne spada "k teritoriju kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije". Ovine je bečki dvor omogućio Mađarima provizornu, ali dugotrajnu upravu Rijekom, jer je Nagodba prestala vrijediti tek 29. listopada 1918. godine.

¹²⁴ "Naše pravice", Izbor zakonah, poveljah i spisah, znamenitih za državno pravo Kraljevina dalmatinsko-hrvatsko-slavonskih od g. 1202-1868. Sastavio dr. B. Šulek, Zagreb 1868.

¹²⁵ Maroičić di Madonna del Monte, Josip, general topništva i tajni savjetnik (1812-1892). Godine 1849. postaje šef štaba protiv Mađara.

P.s. Molim, da mi sgodnom prilikom liepo pozdravite moje mile saučenike, presv. g. Ivana Bartolovića umirovljenoga direktora financijalnoga i prečasnog g. kanonika Mikicu Horvata, zatim vrlog prijatelja g. prof. Tadiju Smičiklasa, a i preč. gg. kanonike Hangija i Lebera.

Bilješka. Prilozi sljedeći bjehu pridani ovomu pismu, i to:

1. Slika biskupa Strossmayera od godine 1850,
2. Slika bana Jellačića sa poslovicom njegovom pisanom pismeni latinskimi i cirilskimi,
3. Moje govore, držane u saboru hrvatskom godine, posebice tiskane, i to:
  - a) od 23. lipnja 1884, i
  - b) od 26. lipnja 1884
4. Od *Fremden-Blatta*, i to
  - a) broj 294 od 24. listopada 1893 pod naslovom:
Die russisch-französisch Allianz unter dem ersten Kaiserreich I.
  - b) broj 296 od 26. listopada 1893 ...dem ersten Kaiserreich II, i
  - c) broj 298 od 28 listopada 1893. pod naslovom: Ein
Kaiserbesuch in Frankreich im Jahre 1717
da se vidi razlika izmedju onda i sada.
  - d) broj 142 od 23. svibnja 1897 pismo nadvojvode Ivana o banu Jellačiću, njegov kandidaturi i o perfidiji Magjarah,
5. posljednje pismo Metella baruna Ožegovića meni pisano iz Hietzinga dne 1. travnja 1879.

Arhiv HAZU, XV 29/Ia, 13 (4); HDA, koncept ovoga pisma S. Pejakovića.

5.

S. Pejaković – J. Torbaru

Presvietlom Gospodinu
Josipu Torbaru

predsjedniku Jugoslavjanske akademije znanostih i umjetnostih
itd. itd
p.n u Zagrebu

Petrinja, 15. veljače 1898.

Presvietli Gospodine!

Evo minu već gotovo trećina godine, odkako imadoh sreću i radost, glavom sastat se s Vami, i o koječem s Vami porazgovoriti se.

Ugodno sjećam se onih časovah, koje provedoh s Vami; čuh bo toga koješta, što odprije nisam znao, a da sam kojom sretnom kobi bio došao u Zagreb prije, nego što Vam odpravih ono svoje veliko pismo od 29. kolovoza 1897. ne bih Vam bio onako obširno pisao o takovih sгодah, koje su Vam poznate i onako.

Bilo medjutim, kako mu drago; čovjek uči se vazda, dok je živ; a to isto sgadja se i meni, pa mislim, da baš nije najveća sramota, ako, učeći se, gdješto i pofali a prema tomu i popravi se.

Kad sam već u priklopljenu dodatku bio onako dug, a možebit i preko mjere obširan, to ću u samu ovom pismu biti tim kraći i sabraniji, i završujući ne mogu no ino, već od svega srdca zaželiti, da Vas ovo moje pismo zateče u najpogodnijem zdravju, da tako još mnogih godinah možete njetiti onu luč na prosvjetnom obzorju mile nam domovine, koju je upalila neizmijerna nježna ljubav najvećega prijatelja, dobrotvora hrvatskoga, Josipa Jurja Strossmayera, Velikoga, za kojega će se i zahvalna Petrinja sutra u svetom hramu pomoliti se Svevišnjemu, da i nadalje blagoslovi i njega i ljubljeni mu narod, pa i ród njihov.

Srdačno pozdravljam gg. professore Smičiklasi i Mohra.

Ovim preporučujući se i nadalje Vašoj dobroti, ostajem s izrazom najtoplijega čuvstva počitanja

Vaš najodaniji štovatelj
Stjepan Pejaković